

УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ

Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»

на тему:

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ШКЛУВАННЯ

Виконала: студентка IV курсу,

З/41 групи спеціальності 231

Соціальна робота

Олійник Вікторія В'ячеславівна

Керівник: доцент Клименко Ю.А.

Рецензент: доцент Бойко О.М.

Умань – 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ СИРІТСТВА ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ	6
1.1. Сирітство в Україні як соціальне явище та його розповсюдження у сучасному суспільстві.....	6
1.2. Нормативно-правове регулювання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні.....	14
1.3. Державна соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.....	21
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ.....	28
2.1. Соціальні сироти як окрема специфічна соціальна група.....	28
2.2. Методологічні та методичні основи емпіричного дослідження соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та аналіз отриманих результатів.....	42
Висновки до розділу 2.	53
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ	61

ВСТУП

Актуальність цієї теми Українське суспільство переживає надскладні часи. По-перше, нестабільна соціальна ситуація або, інакше кажучи, соціально-економічна, пов'язана із зубожінням сімей (безробіття обох або одного з батьків, жебрацтво, тривала відсутність, розлучення батьків, відсутність постійного житла, наслідки війни Росії проти України). По-друге, морально-етична та психологічна, зокрема асоціальний спосіб життя батьків, різні види залежності, примушення дітей до жебракування, злочинні діяння батьків, різноманітні форми насильства, спрямовані на дітей, раннє або позашлюбне материнство; дисфункційність сім'ї – неповна, новоутворена, багатодітна, сім'я інвалідів; нездорова емоційна атмосфера в сім'ї, конфліктність її членів. Усі ці причини безпосередньо впливають на українську сім'ю і, як наслідок, спричиняють значну кількість негативних явищ, з яких найшвидше поширюється явище біологічного і соціального сирітства.

Ні в кого не викликає сумніву, що в сім'ї формуються світогляд, морально-естетичні ідеали і смаки, норми поведінки, трудові навички, ціннісні орієнтири дитини, тобто всі ті якості, які згодом становитимуть її сутність як особистості.

На жаль, проблеми сирітства будуть лише зростати найближчим часом в Україні. Пов'язано це з широкомасштабним військовим вторгненням до нашої держави, яке спричинило міграцію і в подальшому розпад сімей та появу соціальних сиріт, а також появу дітей-сиріт внаслідок загибелі їхніх батьків.

Тема соціального сирітства в різних аспектах висвітлена в роботах таких українських та зарубіжних науковців: Н. Толстих, І. Дубровіна, В. Мухіна, С. Савченко, А. Мудрик, Л. Рубашевська, Г. Юрчик, Т. Максимчук, Л. Безтелесна, І. Зверева, С. Козлова, А. Капська, В. Абраменкова, Г. Гуссерль, Е.

Дюркгейм, Р. Мертон, А. Шюц, А. Бальдо. Головним чином тому, що природним середовищем формування особистості є сім'я.

Багато уваги у науковій літературі приділено особливостям соціального захисту дітей-сиріт. Попри це ще мало дослідженою залишається проблемою влаштування та соціальне забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що і зумовило вибір даної теми для нашого дослідження.

Мета дослідження: дослідити особливості влаштування та соціальне забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати **завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз сирітства в Україні як соціального явища та його розповсюдження у сучасному суспільстві.
2. Охарактеризувати нормативно-правове регулювання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні.
3. Визначити особливості державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.
4. Охарактеризувати соціальні сироти як окрему специфічну соціальну групу.
5. Практично дослідити особливості соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Об'єктом дослідження є поняття та сучасний стан сирітства в Україні.

Предметом дослідження є соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Теоретико-методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних соціальних працівників, педагогів, викладачів, психологів, розглянуті в рамках порівняльно-історичного і системного підходів. Для вирішення поставлених завдань було використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження:

- теоретичні – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація наукової літератури з питань, пов'язаних із темою дослідження.

- емпіричні: опитування, тестування.

Наукова новизна дослідження. Здійснено теоретичне та практичне дослідження особливостей влаштування та соціального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Практична значимість дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у роботі з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, таблиць, рисунків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи без списку використаних джерел складає 56 сторінок. Загальний обсяг роботи разом зі списком використаних джерел складає 60 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ СИРІТСТВА ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

1.1. Сирітство в Україні як соціальне явище та його розповсюдження у сучасному суспільстві

Дані Організації Об'єднаних Націй свідчать про те, що глобальні події, які стають все більш нестримними, такі як війни, стихійні лиха, чума, соціальний хаос, економічні проблеми та незаконні стосунки, призвели до того, що кількість сиріт у світі перевищила 140 мільйонів у 2020 році. У сучасній міжнародній літературі під терміном [2] «сирота» розуміють дітей, які втратили одного чи обох батьків до досягнення 18 років. Зважаючи на те, що 2,2 із 7,6 млрд населення світу складається з дітей, за оцінками, 6,5% від загальної кількості дітей у світі є сиротами; і, на жаль, це число зростає через різні причини.

Окрім кількості сиріт за загальним визначенням, є ще й діти, які живуть просто сиротами, незважаючи на те, що їхні батьки живі. У літературі ця ситуація описується як «соціальне сирітство».

Зазначена проблема є у фокусі уваги багатьох наук, кожна з яких досліджує соціальне сирітство, застосовуючи власний інструментарій та контекст. Так, в юридичних науках проблема соціального сирітства розглядається в контексті того, чому виникає це явище та як йому запобігти; в педагогічних науках – в контексті обрання оптимального стилю виховання, який ніяк не повинен обмежуватися лише контролем за поведінкою та дозвіллям дитини, а обов'язково включати допомогу та підтримання внутрішнього духовного зв'язку дорослого із підлітком; у психологічних науках – у контексті запобігання погіршення міжособистісних стосунків дитини-сироти з дорослими людьми, які поряд; у соціальних науках,

соціальній педагогіці, зокрема – в контексті соціально-педагогічного дослідження сирітства як явища, вивчення причин, які вагомо впливають на відсутність догляду, та розробку профілактичних заходів з метою усунення цього явища [11].

Багато дітей [4] живуть без захисту своїх живих батьків через такі причини, як:

- Зловживання психоактивними речовинами.
- Жорстоке поводження, зневага.
- Батьки, що живуть далеко від своїх дітей.
- Батьки, які страждають від фізичних та психологічних проблем.
- Негативні характеристики батьків і погане ставлення до дітей.
- Бідність.
- Батьки, які працюють за кордоном тривалий час.
- Соціальні та сімейні проблеми.
- Коли дитина народжується як позашлюбна дитина.
- Небажана вагітність і дитина тощо.

Через ці причини багато батьків не піклуються про своїх дітей, і ці діти живуть, не задовольняючи своїх достатніх потреб у безпеці, здоров'ї, освіті, фізичних та психологічних потребах. Зрештою, ці ситуації потенційно призводять до шкоди психічному, фізичному та психологічному здоров'ю та розвитку дітей. Крім того, дітям недостатньо просто мати живих біологічних батьків, тому що коли їхні соціальні потреби мати батьків не задовольняються, це неминуче призведе до руйнівних наслідків для дітей.

Кількість дітей, які страждають від соціального сирітства, майже відповідає кількості дітей, які постраждали від воєн та стихійних лих. За даними ООН, кількість дітей, які живуть у дитячих будинках, досягла 2,7 млн [22], причому кількість соціальних сиріт не підтверджена. Проте є оцінки з цього приводу. В Україні ця цифра сягає майже 68 тисяч дітей, які мають статус сиріт або ж дітей, які позбавлені батьківського піклування.

Наприклад, було виявлено [8] , що 80-90% дітей світу, які живуть у дитячих будинках, є соціальними сиротами, а дослідження показало, що 80% із 30 000 дітей, які живуть у 750 різних дитячих будинках, насправді мають одного живого батька. [9] Звідси видно, що для багатьох батьків єдиним доступним рішенням, коли вони стикаються з певними проблемами, є віддача дітей до дитячих будинків. Результатом є те, що багато соціальних сиріт змушені жити в цих дитячих будинках. І навіть якщо декому з них вистачає їжі, пиття, ліжка та базових потреб, їм все одно не вистачає батьківської турботи, любові та уваги, хоча один із їхніх батьків насправді ще живий. Тому їм доводиться справлятися з багатьма проблемами і стикатися з багатьма труднощами [10].

У науці виділяють два основних види сирітства (Рис. 1.1.1.):

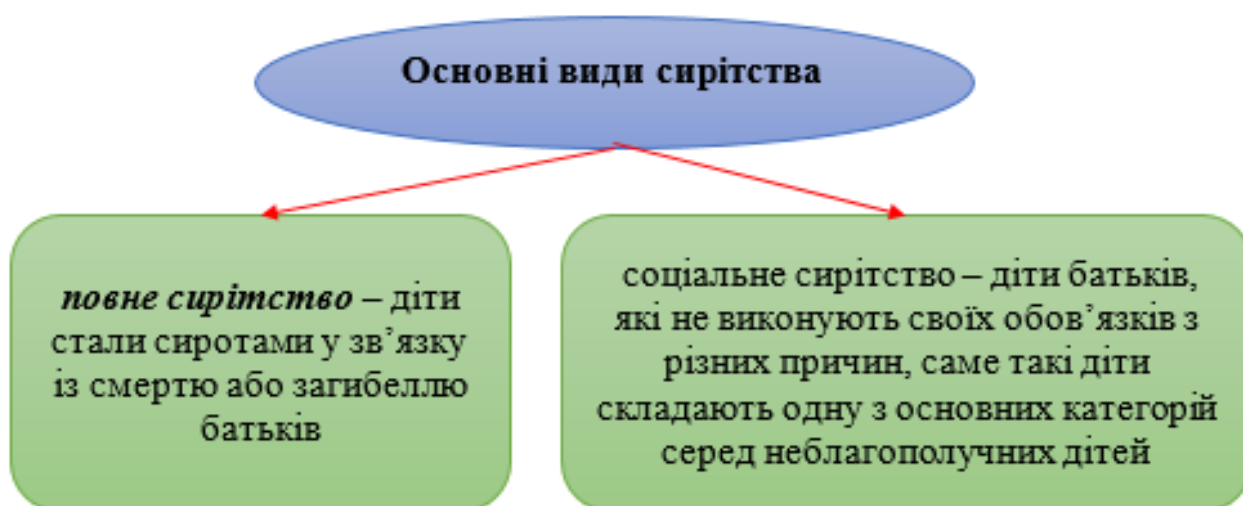

Рис. 1.1.1. Основні види сирітства

Соціальне сирітство має такі ж наслідки, як і біологічне, а саме:

- Психологічні проблеми
- Фізичні проблеми та хвороби
- Фізична та психологічна травма
- Нікчемність, відчуття нелюби та ізоляції
- Низька самооцінка
- Переривання навчання

- Зниження успішності в навчанні
- Ризик зловживання психоактивними речовинами
- Ризик алкогольної залежності
- Ризик вчинення злочинів
- Злість і агресивність
- Відсутність дисципліни в дитячих будинках і школі
- Ризик бути викраденим
- Ризик стати жертвою насильства
- Економічні проблеми, ризик бути дитячою працею
- Соціальні проблеми
- Проблеми з кар'єрою та шлюбом у зрілому віці

Окрім біологічного сирітства, у соціальному сирітстві є й інші серйозні психологічні проблеми. Сирота визнає, що він/вона не має батьків, що вони померли, і сирота приймає цю реальність у довгостроковій перспективі; У соціальному сирітстві сирота визнає, що у нього живий один батько, але той просто не хоче піклуватися про дитину, через що відчуває себе покинутою, а отже, соціальні діти-сироти набагато крихкіші та вразливіші.

Звичайно, не кожна сирота має серйозні проблеми, але потрібно розуміти, що не можна не помічати ризики, пов'язані з ростом дітей без батьків.

Іноді діти втрачають свій перший захист – сім'ю. Причини розлучення можуть включати переміщення, нездатність сімей піклуватися про дітей через бідність, інвалідність, домашнє насильство, жорстоке поводження чи нехтування, залежність чи інші форми зловживання психоактивними речовинами або смерть батьків. Діти, які перебувають у стаціонарах довгострокового догляду, знаходяться під загрозою порушення когнітивного, соціального та емоційного розвитку (особливо для дітей віком до трьох років).

За останні десятиліття в Україні негативний вплив на функціонування повноцінної сім'ї справляє трудова міграція. Науковці навіть заговорили про новий термін, що стосується родини – «транснаціональна сім'я». Це поняття

стосується сімей, які водночас мешкають у двох країнах, але і далі підтримують стосунки на відстані. Приміром, дружина знаходиться на заробітках в Іспанії, а чоловік з дітьми в Україні, або чоловік в Німеччині, а дружина і діти в Україні. Безумовно, інформаційно-комунікаційні технології XXI сторіччя значно полегшують спілкування між членами такої родини, зберігаючи ефект присутності в житті одне одного.

Проте, члени такої транснаціональної сім'ї повинні бути абсолютно свідомі того, що тривалі стосунки на відстані, навіть зумовлені потребою забезпечити свою родину фінансово, передбачають собою як фізичний, так і психологічний розрив між членами сім'ї. Це зумовлено постійною безпосередньою відсутністю батьків чи одного з них у житті дітей та підлітків, оскільки трудовий мігрант може протягом життя переїжджати між двома або й більше державами, працювати в одній країні, а рости дітей зовсім в іншій. Зростання дітей у таких умовах дає підстави говорити про те, що вони при живих батьках залишаються без повноцінного батьківського піклування через їх постійну відсутність. Таким чином, можемо акцентувати на тому, що діти трудових мігрантів створюють особливу підгрупу соціальних сиріт [13, с.51].

На жаль, проблеми сирітства, спричинені міграцією, будуть лише зростати найближчим часом в Україні. Пов'язано це з широкомасштабним військовим вторгненням до нашої держави. Як наслідок, кілька мільйонів жінок з дітьми перетнули кордони України в пошуках захисту від війни. Якщо врахувати, що минув майже рік з початку російської агресії, то більшість цих емігрантів змушені були налагоджувати життя в інших країнах, влаштовувати свій побут, шукати житло і роботу. А отже, під великим питанням залишається їхнє бажання вертатися додому до своїх чоловіків та батьків своїх дітей. Можемо прогнозувати, що якась частина сімей все ж таки не витримає цього випробовування і розпадеться, що спричинить появу нової кількості соціальних сиріт.

Взагалі, можемо говорити про три проблеми дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, породжені військовими діями.

По-перше, кількість таких дітей збільшується внаслідок фізичної втрати батьків через обстріли чи неприпустимі для життя умови. За офіційними даними, на початок вересня 2022 року 110 дітей отримали статус тих, які втратили батьків внаслідок бойових дій, у 229-х свідоцтво про смерть батьків незареєстроване або відсутнє взагалі, ще про батьків 125 дітей нічого неможливо з'ясувати. «І це лише орієнтовні цифри, зважаючи на те, що коїться на непідконтрольних окупованих територіях», пояснює колишній уповноважений президента з прав дитини Микола Кулеба [16].

По-друге, саме дітей, які знаходяться у сиротинцях на окупованих територіях силоміць вивозять до рф, оскільки вони є найбільш незахищеною категорією дітей. «Урядовий кур'єр» наводить такі дані: станом на 24 серпня 2022 року за даними державного порталу «Діти війни» незаконно депортовані до російської федерації або на тимчасово окуповані території України:

- 7013 (за даними Національного інформаційного бюро);
- 557 тис. дітей за даними з відкритих джерел, які озвучує рф;
- 50 дітей повернуті на територію України з території рф та окупованих територій (за даними Національного інформаційного бюро України).

Ці дані не остаточні, оскільки триває робота з їх встановлення в місцях ведення активних бойових дій, на тимчасово окупованих та звільнених територіях.

По-третє, труднощі виникають з дітьми-сиротами, які на момент вторгнення вже знаходились у дитячих будинках і держава змушена їх евакуювати в більш безпечні місця. А це не завжди вдається.

Як пише агентство Reuters, їх співробітники поспілкувалися з понад дюжиною спеціалістів з прав дитини, організацій із захисту дітей та урядовців в Україні та за її межами, щоб розповісти про зусилля країни розшукати дітей, вигнаних з дитячих будинків.

Працівники захисту дітей та міжнародні організації, включаючи ООН, повідомили Reuters, що вони стурбовані відсутністю інформації чи ведення записів українськими міністерствами про те, де знаходяться діти.

Представники ООН попередили, що деякі з них можуть бути жертвами насильства або торгівлі людьми, хоча вони не надали конкретних доказів, а агентство Reuters не встановило цього незалежно.

У Національній соціальній службі (НСС) України, яка наглядає за дотриманням прав дитини, заявили, що зробили «все можливе, щоб зберегти життя та здоров'я дітей і не залишити їх в епіцентрі бойових дій». У ньому сказано, що підтримка сімей здійснюється спеціалізованими соціальними службами та працює над вирішенням проблем.

Станом на 24 лютого 2022 року в українській мережі з понад 700 закладів (дитячих будинків або інтернатів) було понад 105 000 дітей, і перебували вони там повний або неповний робочий день. Це трохи більше 1% дитячого населення – це найвищий рівень інституціоналізації в Європі, згідно з даними Європейського Союзу та ЮНІСЕФ.

Станом на 29 липня 2022 року понад 96 000 дітей було забрано з цих закладів та повернуто батькам або опікунам, за даними проєкту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe), про які раніше не повідомлялося. Ще 1900 дітей були евакуйовані в інші дитячі будинки в Україні.

Згідно зі статистичними даними НСС і ЮНІСЕФ, з 48 000 дітей, які проживали на повному робочому дні, близько 38 800 були повернуті батькам або опікунам. Зараз уряд і ЮНІСЕФ працюють над тим, щоб відвідати цих дітей.

Станом на кінець липня ЮНІСЕФ та його партнери визначили пріоритетом 13 047 дітей, які повернулися в сім'ї з цілодобової опіки, як найбільш уразливих і потребують підтримки. Вони зазначили, що продовжуватимуть стежити за цими дітьми та працюють над тим, щоб зібрати дані про інших, оскільки бойові дії стали причиною того, що урядовцям просто бракує інформації про місцезнаходження дітей. В Офісі Президента України повідомили, що не мають інформації про стан 4777 дітей, яких з початку війни відправили додому з дитячих будинків під російською окупацією в Луганську,

Донецьку та Херсоні. Урядовий сайт, відкритий у серпні, повідомив, що Україна збрала звіти про те, що понад 7000 дітей було вивезено до Росії [31].

Ці факти найбільш вражають, якщо врахувати, що кожна дитина має право рости в сімейному оточенні, яке забезпечує підтримку, турботу та піклування. Проте, незважаючи на зростаючу кількість доказів, які свідчать про важливість піклування в сім'ї, мільйони дітей у всьому світі продовжують рости без батьківського піклування, розлучених зі своїми родинами або в інституціях.

Наслідки розлучення з дитиною та інституціоналізації є важкими і можуть тривати все життя.

Діти, які перебувають у закладах, позбавлені соціальної, емоційної та інтелектуальної стимуляції, що може перешкоджати здоровому розвитку мозку дитини. Віддалені від основного суспільства, ці діти також особливо вразливі до насильства, нехтування та жорстокого поводження. Дискримінація на основі обмежених можливостей та інших факторів, включаючи національність, етнічну приналежність, стать, сексуальну орієнтацію чи імміграційний статус, є лише деякими з причин того, що діти позбавлені батьківського/сімейного піклування.

В 2015 році Організація Об'єднаних Націй прийняла Цілі сталого розвитку або Глобальні цілі, як універсальний заклик до дій щодо подолання бідності, захисту планети та забезпечення миру та процвітання для всіх людей до 2030 року. Країни-учасниці зобов'язалися надавати пріоритет прогресу тим, хто потерпає найбільше. Цілі розвитку спрямовані на подолання бідності, голоду, СНІДу та дискримінації жінок і дівчат. Також, тут враховані творчість, ноу-хау, технології та фінансові ресурси всього суспільства, необхідні для досягнення глобальних цілей у будь-якому контексті. Проте, в контекстному полі нашого дослідження, мусимо зауважити, що серед 17 Цілей відсутність уваги до дітей, позбавлених батьківського піклування, у Порядку денному сталого розвитку до 2030 року ще більше підкреслюють підвищену вразливість цієї групи дітей. (Додаток А).

1.2 Нормативно-правове регулювання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні

Нормативно-правове регулювання соціального захисту дітей-сиріт є складним, багатоплановим та багаторівневим процесом. Він передбачає створення законів, які регулюють усі аспекти цього процесу, включаючи створення стандартів, створення інституцій для забезпечення їх виконання та розробку механізмів контролю за їх виконанням.

Цей процес також вимагає значних зусиль, спрямованих на навчання ключових зацікавлених сторін щодо їхніх обов'язків, щоб переконатися, що вони знають як свої права, так і обов'язки відповідно до цих законів.

Нормативне регулювання цього процесу зосереджено насамперед на визначенні суб'єктів, які мають юрисдикцію щодо його різних аспектів, тоді як правове регулювання зосереджено насамперед на наданні вказівок тим, хто відповідає за виконання цих законів.

Пріоритетом для уряду України та ЮНІСЕФ є забезпечення захисту кожної дитини від насильства, експлуатації, жорстокого поводження та недбалого ставлення, зокрема шляхом зміцнення надійної системи профілактики, раннього виявлення та заходів втручання, а також скоординованих механізмів своєчасного реагування. Серед ключових сфер співпраці – деінституціоналізація, надання сімейної опіки в громаді, інвестиції в підтримку сім'ї та зміцнення національної системи захисту дітей в цілому.

ЮНІСЕФ схвалює Керівні принципи альтернативного догляду за дітьми, прийняті Генеральною Асамблеєю ООН у 2009 році. Керівні принципи заохочують зусилля, щоб утримувати дітей у їхніх сім'ях, де це можливо. Якщо це не в найкращих інтересах дитини, держава несе відповідальність за захист прав дитини та забезпечення належного альтернативного догляду: сімейного піклування, прийомної сім'ї, інших форм сімейного або подібного до сімейного піклування, інтернатного догляду або незалежного контролю під наглядом. умови проживання. Звертатися до несімейного догляду слід лише за

необхідності та у формах, які сприяють благополуччю дитини, з метою пошуку стабільної та безпечної довгострокової відповіді, включаючи, де це можливо, возз'єднання дитини з родиною.

ЮНІСЕФ допомагає урядам у зміцненні їхніх законів і політики для повної інтеграції Рекомендацій щодо альтернативного догляду за дітьми (2009); заохочує уряди зміцнювати соціальну допомогу (включаючи діяльність у громаді) та служби соціального захисту для підтримки та зміцнення сімей, щоб запобігти розлученню, а також підтримувати реінтеграцію сім'ї, коли це можливо.

Посилення систем захисту дітей для захисту дітей та їхніх сімей від повного спектру ризиків. Це включає забезпечення кожної дитини сприятливого сімейного середовища, доступу до правосуддя та захисту від насильства.

У цьому контексті адвокація та розробка програм з питань дітей, позбавлених батьківського піклування, є пріоритетним напрямком роботи ЮНІСЕФ в Україні, спираючись на постійну співпрацю з ключовими державними установами, приділяючи пріоритет завершенню Національної стратегії деінституалізації та зміцненню сім'ї та громади. варіанти опіки на базі, включаючи прийомну сім'ю та незалежне життя з підтримкою.

Нормативне регулювання включатиме спроби встановити норми щодо того, як діти-сироти мають поводитися в суспільстві та чого вони повинні очікувати від своїх опікунів. Ці норми можуть бути встановлені законодавством або іншими законодавчими актами, такими як адміністративні розпорядження або рішення суду. Наприклад, якщо дитині-сироті було відмовлено в доступі до послуг через її вік або стать, це є нормативним регулюванням.

Правове регулювання відноситься до законів, які диктують, що опікуни повинні робити для сиріт, щоб відповідати певним стандартам, встановленим суспільством або законом. Наприклад, якщо дитина-сирота зазнала жорстокого поводження з боку свого опікуна або якщо опікун нехтував нею,

це може становити правове регулювання, оскільки воно суперечить прийнятим стандартам практики догляду в суспільстві.

Існує багато документів, які забезпечують захист прав дитини. Незнання закону не захищає від відповідальності за його порушення, незнання закону шкодить лише тому, хто його не знає. Феномен сирітства має, окрім інших, ще й юридично-правові наслідки – порушується конституційне право дитини на сімейне виховання та батьківське піклування, одне з базових прав дитини, проголошених Конвенцією ООН про права дитини. Тому діяльність усіх відповідних соціальних інститутів, у тому числі й держави, спрямована на створення таких форм виховання і утримання дитини-сироти, які змогли б до певної міри замінити сім'ю запропонувати певні перспективи розвитку законодавства в цьому напрямку.

У Конвенції про права дитини чітко зазначено важливість сімейного середовища для дітей (преамбула) та відповідальність держав щодо забезпечення альтернативного догляду за дітьми, позбавленими сімейного середовища (ст. 20). Однак менш зрозумілим є питання щодо обов'язків держав підтримувати батьків у виконанні ними ролі опікунів та реалізації стратегій запобігання непотрібному розлученню дітей із їхніми сім'ями, а також щодо цілей альтернативної опіки та критеріїв прийняття рішень щодо влаштування альтернативної опіки. .

Діюче в Україні законодавство можна умовно поділити на 3 групи (Рис. 1.2.1.):

Групи діючого законодавства в Україні щодо дітей-сиріт та дітей, позбавленого батьківського піклування

документи, які безпосередньо стосуються дітей-сиріт та безпритульних дітей (Положення про дитячий будинок сімейного типу, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1994 року № 267; Постанова Кабінету міністрів України від 30 березня 1996 року №380 “Питання центру по усиновленню дітей при міністерстві освіти України”; Закон України “Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх”; Постанова Кабінету Міністрів України “Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків”; Указ Президента України “Заходи щодо поліпшення становища дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків”);

документи, які окреслюють права дітей в Україні загалом (Декларація прав дитини, Конвенція про права дитини, Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей, Національна програма “Діти України”; Закон України “Про освіту”, Закон України “Про охорону дитинства”);

документи, які регулюють соціальну сферу діяльності установ та організацій (Закон України “Про благодійництво та благодійні організації”; Декларація про загальні засади державної молодіжної політики в Україні від 15 грудня 1992 року № 2859; Закон України із змінами та доповненнями від 5 лютого 1993 року № 2998 “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”).

Рис. 1.2.1. Групи діючого законодавства в Україні щодо дітей-сиріт та дітей, позбавленого батьківського піклування

Рекомендації щодо альтернативного догляду за дітьми, створені робочою групою SWAPC, були схвалені Генеральною Асамблеєю ООН у 2009 році. Рекомендації заохочують держави виконувати свої обов'язки щодо захисту та підтримки дітей і сімей, беручи до уваги економічні, соціальні, і культурні умови, які часто призводять до непотрібного розлучення. У них чітко зазначено, що сім'ю, як природне середовище для росту, благополуччя

та захисту дітей, слід підтримувати. Вони також окреслюють різноманіття формального та неофіційного догляду (таких як родинний або сімейний догляд, опіка, опіка в інтернаті та самостійне проживання під наглядом) для дітей, які потребують альтернативного догляду, з міркуваннями щодо визначення найбільш підходящого влаштування.

Одним із найбільших викликів сьогодення для багатьох країн є запобігання розлученню дитини з її батьками та розробка індивідуального та постійного сімейного плану для дітей, які перебувають в інтернатних закладах або у прийомній сім'ї. Окрім утримання дитини в родині походження та попередження її інституціоналізації, реінтеграція в сім'ю є найбільш бажаним постійним рішенням.

У якості керівних принципів у цьому відношенні міжнародне право передбачає, що сімейні рішення повинні розглядатися як пріоритет, а внутрішнім заходам має надаватися перевага перед тими, які можуть бути доступними за межами країни (принцип субсидіарності). Однак міжнародно-правова база щодо дітей, позбавлених батьківського піклування, ще потребує подальшого розвитку. Прийняття міжнародних стандартів щодо того, як слід вирішувати такі проблеми, безсумнівно, сприятиме розробці відповідної політики та належної практики як державними установами, так і приватними суб'єктами.

ISS пропонує, щоб підсумковий документ Дня загальної дискусії Конвенції ООН про права людини рекомендував:

Міжнародні стандарти захисту дітей, позбавлених батьківського піклування

- Генеральна Асамблея ООН ухвалила набір міжнародних стандартів щодо захисту дітей, позбавлених батьківського піклування. У цих Керівних принципах слід приділити особливу увагу таким напрямкам, які базуються на CRC:

— «першість зусиль, спрямованих на утримання дитини з її батьками, шляхом надання останнім необхідної підтримки у виконанні ними

ролі піклувальника, тобто запобігання необґрунтованому або свавільному розлучі;

- забезпечення запланованого надання ряду альтернативних варіантів догляду, з пріоритетом на сімейні та громадські рішення;
- забезпечення постійного проживання дитини без невиправданої затримки шляхом, де це можливо, возз'єднання з сім'єю або в альтернативному стабільному сімейному оточенні;
- захист від жорстокого поводження, зневаги та експлуатації в усіх закладах догляду».

Попередження розлучення дитини з батьками

- Щоб дитина залишалася в рідній сім'ї як пріоритет, коли це можливо.
- Щоб батьки та діти мали доступ до широкого спектру заходів догляду та підтримки, щоб запобігти ризикам залишення, жорстокого поводження чи грубого нехтування.
 - Щоб полегшити внутрішні сімейні стосунки та сприяти інтеграції сім'ї в громаду, необхідно розвивати служби психосоціальної підтримки сім'ї.
 - Щоб у цій роботі з сім'ями використовувалися різні методи та методики, які доповнювали одна одну, змінюючись протягом усього процесу підтримки, як-от співбесіди на робочому місці фахівця, відвідування додому, супровід сім'ї на групові збори батьків та контракти чи угоди з сім'я.
 - Визнавати цінність міждисциплінарного підходу в роботі з сім'ями, об'єднуючи діяльність соціальних служб, психології та права.
 - Щоб діти та батьки були поінформовані про консультації та підтримку, доступні в їхніх відповідних країнах, і щоб населення в цілому було інформоване про проблеми дітей, позбавлених батьківського піклування.

Родинна турбота

- Служби у справах дітей перевіряють, чи дітей, позбавлених батьківського піклування, влаштовують до родичів або інших знайомих їм дорослих, щоб вони могли перебувати у звичному середовищі.

- Щоб офіційні та неофіційні сім'ї родинного піклування отримували адекватну фінансову та психосоціальну допомогу.

- Щоб були створені системи реєстрації, підготовки, підтримки, нагляду та постійного планування, які відповідають специфіці догляду за родичами.

Планування постійного перебування дітей, які перебувають на тимчасовій опіці:

- Розробити постійний життєвий план, який відповідає інтересам дитини, коли вона/вона виявиться відокремленою від рідної родини. Постійний сімейний план передбачає, як пріоритет, реінтеграцію в родину походження. Як другий вибір слід віддати перевагу усиновленню. У той час як розміщення в прийомній сім'ї або в інституції зазвичай вважається тимчасовим, воно також може бути найбільш підходящим постійним рішенням.

- При визначенні найбільш відповідних заходів захисту слід враховувати особисті характеристики дитини та сім'ї.

- Щоб підготовка, застосування та оцінка захисного заходу для дитини здійснювалися, наскільки це можливо, за участю її/її батька та матері та з повагою, наскільки це можливо, до її/її переконань та особливих звичок.

- Щоб життєвий план був складений міждисциплінарною командою професіоналів.

- Влаштування дитини підлягає періодичній перевірці лікування, яке надається дитині, та всіх інших обставин, що стосуються її/її влаштування.

Планування постійного перебування дітей під тимчасовим піклуванням: реінтеграція в сім'ю.

- Необхідно визнати, що реінтеграція є найбажанішим постійним рішенням для дитини, крім збереження дитини в родині походження.

- Щоб спеціалісти підготували та підтримали дитину та сім'ю для його/її повернення в сім'ю після оцінки ситуації з різними залученими суб'єктами (дитиною, рідною сім'єю, закладом або тимчасовою прийомною сім'єю), якщо

реінтеграція дитина в сім'ї походження здається можливим і в найкращих інтересах дитини.

- Щоб у цій роботі з сім'ями використовувалися різні методи та прийоми, які доповнювали одна одну, змінюючись протягом усього процесу підтримки, як-от співбесіди на робочому місці фахівця, відвідування додому, супровід сім'ї на групові збори батьків і контракт або угода з сім'я.

- Розвиток регулярного контакту між дитиною та її сім'єю з метою реінтеграції.

- Визнавати цінність міждисциплінарного підходу в роботі з сім'ями, поєднуючи дії соціальних служб, психології та права.

1.3. Державна соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Головними причинами, що призводять до виникнення цього явища і які признають всі, хто займаються проблемою дітей вулиць є негаразди в сім'ї, сімейному вихованні, які штовхають дітей до складного життя на вулиці. Тому з точки зору педагогіки визначальним при розумінні поняття соціального сирітства є виховний вплив середовища, в якому опиняються діти. Це дає змогу сформулювати педагогічний підхід до визначення поняття: суспільні сироти - це діти, котрі виховуються поза власною сім'єю і позбавлені достатнього чи частого, систематичного і інтенсивного контакту з батьками. Як це не дивно, педагогічного тлумачення, як і взагалі такої проблеми в підручниках з педагогіки не знайдеш. В кращому випадку посібники з педагогіки пропонують наступні категорії «складних» дітей (Рис. 1.3.1.):

Рис. 1.3.1. Категорії «складних» дітей

Отже перед науковцями зараз стоїть два завдання: - серед розмаїття термінів обрати найдоцільніший, що якнайкраще передає зміст поняття та дати означення цьому поняттю з точки зору педагогіки, виділити педагогічний підхід до розуміння терміну і явища.

Україна традиційно належала до країн із високим рівнем шлюбності, проте останнім часом відмічається загальна тенденція до зменшення реєстрації шлюбів. При цьому кількість дітей, народжених поза шлюбом, зростає, кожен п'ятий малюк в Україні є позашлюбним. На сьогоднішній день, науковцями проводяться дослідження метою яких є проаналізувати те, як співвідноситься кількість дітей-сиріт та дітей народжених поза шлюбом по всіх регіонах України. Було виявлено, що протягом останніх п'яти років в західних областях, зареєстровано найменшу кількість дітей, що народилися поза шлюбом. Також встановлено, що південний регіон навпаки має найбільшу кількість позашлюбних дітей.

Якщо аналізувати результати досліджень стосовно дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, то можна помітити, що західні регіони

знову ж таки мають показники нижчі за середні показники по Україні. На сьогоднішній день, спостерігаються регіональні відмінності та взаємозв'язки між досліджуваними явищами. На півдні та сході України поширена позашлюбна народжуваність.

Східні індустріальні області та південь України одночасно є «лідерами» стосовно високої частки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що є наслідком послаблення сімейних цінностей, зміною репродуктивної поведінки жінки, втратою морально-ціннісних орієнтирів тощо. Для західних регіонів України народження дітей поза шлюбом є нетиповим. Найменша кількість посиротілих дітей також фіксується на заході країни, що пояснюється сильними сімейними традиціями, важливою роллю релігії, традиційним укладом життя сімей, взаємозв'язком між шлюбністю та народжуваністю дітей у цих регіонах.

Зростання чисельності дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спостерігалось в Україні з середини 1990-х років, коли внаслідок трансформаційної кризи різко погіршилась економічна, демографічна, соціальна ситуація в країні. Зростання безробіття, зниження життєвого рівня населення на фоні прискореного майнового і соціального розшарування населення стали причиною формування прошарку соціопатичних сімей, для яких характерне застійне безробіття, зловживання алкоголем, наркоманія, насильство.

Ці сім'ї не виконують свої обов'язки по утриманню і вихованню дітей, що призводить до "виходу" дитини з кола сім'ї: дитина або сама покидає сім'ю батьків, або втручаються державні служби захисту прав дітей. Статистична звітність щодо загальної кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, існує з 2003 р. До цієї категорії віднесено дітей, які за різними обставинами не можуть виховуватись у власній сім'ї: діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування.

Усиновлення було та залишається найоптимальнішою формою виховання дитини та надає їй більше прав і гарантій, але незважаючи на

роботу, що постійно проводиться з пропаганди національного усиновлення, кількість сімей, бажаючих усиновити дитину вірогідно не зростає. На нашу думку, це пов'язано в першу чергу як із зниженням рівня матеріального забезпечення населення, так і з тим, що діти-сироти мають певні проблеми зі здоров'ям та потребують підсиленого медичного нагляду, тривалого медичного супроводу, регулярних профілактичних заходів, що дорого коштують. Це свідчить про те, що такі сімейні форми, як усиновлення й опіка, в даний час не можуть подолати фактор соціального сирітства.

Сімейні форми влаштування є більш пріоритетними для дітей групи соціального ризику, ніж державні. Діти групи соціального ризику, а саме діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, характеризуються низькими показниками соматичного здоров'я, що в 1,6-1,8 рази гірші за стандартні показники. Низький рівень поінформованості потенційних прийомних батьків щодо вихідного стану здоров'я майбутньої прийомної дитини, можливостей його корекції та реабілітації обумовлює низькі показники приросту чисельності сімейних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Проблема поширення соціального сирітства серед частини українських дітей може бути вирішена лише у контексті загального соціально-економічного і демографічного оздоровлення українського суспільства, подолання алкоголізму, наркоманії, насильства у сім'ї. Однак досвід останніх років свідчить, що реформування політики держави стосовно цієї категорії дітей дає позитивні результати. Необхідно надалі активізувати роботу з проблемними сім'ями з метою запобігання ситуації, коли дитина покидає сім'ю, та поширювати сімейні форми утримання дітей, які за різними обставинами не можуть виховуватися рідними батьками.

Аналіз регіональної диференціації поширення соціального сирітства серед дітей та реформування форм їх утримання засвідчує, що необхідність активізації політики стосовно цієї категорії дітей існує у всіх регіонах, однак

на регіональному рівні треба визначити на які аспекти цієї проблеми треба звернути увагу в першу чергу.

Метою державної соціальної допомоги в Україні є забезпечення дітей-сиріт можливістю жити повноцінним і здоровим життям. Уряд забезпечує цю підтримку, надаючи ресурси та послуги, такі як їжа, житло, одяг, освіта, охорона здоров'я тощо.

Такий підхід забезпечує дітям-сиротам доступ до тих же можливостей, що й іншим дітям в Україні. Це також гарантує, що вони забезпечені стабільним домашнім середовищем, щоб їм не довелося часто пересуватися або почуватися в небезпеці.

Існуюча система надання соціальної допомоги дітям-сиротам в Україні реалізується через мережу центрів соціального захисту, розташованих по всій країні. Ці центри несуть відповідальність за визначення того, чи мають діти право на допомогу, виходячи з матеріального становища їхніх сімей, а також інших критеріїв, визначених законом. Якщо дитина має право на допомогу, вона отримуватиме щомісячні виплати від місцевого центру соціального захисту до досягнення повноліття. Сума грошей, яку отримує кожна дитина, залежить від того, скільки грошей заробили їхні батьки перед смертю або втратою працездатності через нещасний випадок чи хворобу.

Окрім отримання фінансової підтримки, багато дітей-сиріт також отримують інші форми підтримки, такі як медична допомога та психологічні консультації від тих самих центрів соціального захисту після того, як вони отримали дозвіл на допомогу.

З початком вторгнення у держави Україна з'явилися нові виклики, що стосуються дітей-сиріт, на які вона повинна оперативно реагувати. Отже, якою є допомога та захист державою дітей, які опинилися на окупованих територіях чи в зоні бойових дій. Кабінет Міністрів України 23.08.2022 року прийняв постанову № 940 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо удосконалення механізму проведення евакуації», якою на законодавчому рівні визначено форми відмови фізичної особи, законних

представників дітей від обов'язкової евакуації. В постанові зазначено, якщо законні представники відмовилися від обов'язкової евакуації дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, у тому числі тих, які виховуються в прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, які перебувають під їх опікою чи піклуванням, які влаштовані в сім'ї патронатних вихователів, опіка чи піклування над такими дітьми припиняється.

Органи опіки та піклування можуть в односторонньому порядку розірвати договори про влаштування таких дітей до прийомної сім'ї, про організацію діяльності відповідного дитячого будинку сімейного типу, про патронат над такою дитиною.

Національна соціальна сервісна служба разом із місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування у безпечних районах визначають перелік прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей патронатних вихователів, закладів, в яких передбачається цілодобове перебування дітей, до яких буде евакуйовано дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, залишених без батьківського піклування, з урахуванням їхнього віку та стану здоров'я.

На сьогодні місцевими евакуаційними комісіями за участю працівників Національної поліції України, наприклад, в Донецькій області активно проводиться робота з населенням області, насамперед з сім'ями з дітьми щодо обов'язкової евакуації у більш безпечні регіони країни. Батьки та інші законні представники дітей інформуються щодо відповідальності стосовно життя та здоров'я дітей, їм надаються інформаційні пам'ятки, роз'яснюються права та обов'язки. Облдержадміністрацією, органами місцевого самоврядування, військовими адміністраціями сім'ям надається допомога в організації евакуації та розташування сімей з дітьми, як на території України, так і за кордоном.

Сайт «Урядовий кур'єр» наводить таку статистику по регіонам України та іноземним державам, куди переміщені діти. В межах України найбільше переміщених (евакуйованих) дітей перебуває в Львівській обл. – 32% (655

дітей), Закарпатській обл. – 16% (335 дітей), Чернівецькій обл. – 19% (402 дитини), Івано-Франківській обл. – 8% (168 дітей), Тернопільській обл. – 5% (103 дитини).

Серед іноземних держав найбільше дітей із закладів перебуває в Польщі – 36 % (1653 дитини), Німеччині – 17 % (746 дітей), Італії – 8% (376 дітей), Австрії – 6% (277 дітей), Румунії – 6% (259 дітей), Туреччині – 6% (301 дитина), Іспанії – 4% (173 дитини), Нідерландах – 3% (125 дітей), Чехії – 3% (118 дітей), Швейцарії – 2% (101 дитина) [16].

Висновки до розділу 1.

Отже, у сучасній міжнародній літературі під терміном «сирота» розуміють дітей, які втратили одного чи обох батьків до досягнення 18 років. Окрім кількості сиріт за загальним визначенням, є ще й діти, які живуть просто сиротами, незважаючи на те, що їхні батьки живі. У літературі ця ситуація описується як «соціальне сирітство».

В Україні існує ціла низка нормативно-правових документів, які захищають права дітей-сиріт. Діяльність держави та усіх відповідних соціальних інститутів спрямована на створення таких форм виховання і утримання дитини-сироти, які змогли б до певної міри замінити сім'ю запропонувати певні перспективи розвитку законодавства в цьому напрямку.

Державна соціальна допомога дітям-сиротам в Україні – це державна програма, що передбачає фінансову підтримку сімей з дітьми, які залишилися сиротами або проживають у крайній бідності. Програма спрямована на те, щоб допомогти цим сім'ям залишити своїх дітей вдома, а не віддавати їх у дитячі будинки чи прийомні сім'ї. Крім надання грошової підтримки, уряд також надає ряд послуг для сиріт, таких як освіта та охорона здоров'я, забезпечення житлом.

Проте, за останній рік ситуація щодо захисту та підтримки зазначеної категорії дітей значно ускладнилася через широкомасштабну військову агресію.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ШКЛУВАННЯ

2.1. Соціальні сироти як окрема специфічна соціальна група

Визначення сирітства характеризується досить великим діапазоном значень, а тому все частіше зустрічається поділ на природне сирітство та соціальне сирітство. Природне сирітство настає у разі смерті обох батьків дитини. Соціальне сирітство ж – це коли дитина позбавлена нормального сімейного середовища. Причини цього можуть бути різними: розпад сім'ї, алкоголізм, наркотики, бідність або хвороба (фізична і психічна). Індивідуальні ситуації, в яких дитина стає соціальною сиротою, можуть бути найрізноманітнішими. У деяких випадках дитина проживає з батьками і формально перебуває під їх опікою, але через нещасний випадок або патологію може бути віднесена до категорії соціальних сиріт. В інших ситуаціях дитина перебуває в дитячо-виховному закладі, а її контакти з сім'єю обмежені і часто несистематичні. У цьому випадку дитина втрачає почуття сімейного зв'язку і почуття причетності до сім'ї. Варто також зазначити, що термін «соціальне сирітство» іноді вживається для опису дуже суб'єктивного психічного стану дитини. Це коли дитина живе під офіційною опікою батьків, її фізичні потреби задовольняються, але психологічні потреби – ні.

Адекватно природному напівсирітству (при смерті одного з батьків) можна говорити про соціальне напівсирітство. Ми маємо справу, коли один із батьків не бере участі в житті дитини (наприклад, у разі розлучення, виїзду за кордон, перебування у в'язниці).

Підсумовуючи, термін «соціальні сироти» стосується дітей, які мають живих батьків (або хоча б одного з них), але не мають з ними достатнього контакту. Вони часто ростуть у закладах опіки та виховання.

До форм догляду за дитиною, позбавленої сім'ї, належать усі види закладів догляду та виховання, а також так звана «сімейна опіка». Так звана «сімейна опіка» охоплює різні ситуації у сфері догляду та виховання. Загалом її можна розділити на два види:

- родичі, які починають піклуватися про дитину відразу після смерті або залишення дитини батьками (у такій ситуації дитина, як правило, не контактує з закладом опіки та виховання); одні сім'ї піклуються про дитину лише протягом певного періоду часу (наприклад, поки батьки перебувають у в'язниці), інші піклуються про дитину, поки вона не стане самостійною.
- іноземні сім'ї, які беруть дітей з опіки та навчальних закладів для їх виховання.

До основних причин соціального сирітства відноситься так звана «сімейна дезорганізація». Це означає, що сім'я не виконує належним чином основні виховні та соціальні функції. Дуже високий відсоток дітей, яких відносять до категорії соціальних сиріт, походять з неповних сімей. Часто це стосується сімей з низьким матеріальним і моральним рівнем.

У разі позбавлення батьків дитини в судовому порядку батьківських прав у повному обсязі, з точки зору закону, така дитина стає сиротою. У такій ситуації дитина, як і у випадку природного сирітства, може бути усиновлена, влаштована в прийомну сім'ю або направлена до закладу опіки та виховання. Позбавлення батьківських прав має місце у разі злісного невиконання батьками своїх батьківських функцій. Це трапляється, коли батьки не в змозі забезпечити належний і оптимальний інтелектуальний, емоційний і моральний розвиток дитини, а навіть загрожують її безпеці. Однак тут слід підкреслити що в разі психічної хвороби одного з батьків (навіть невиліковної) він не позбавляється батьківських прав (позбавлення батьківських прав можливе

лише у разі визнання недієздатним). Коли один з батьків перебуває у в'язниці, батьківські права можуть бути позбавлені на час відбування покарання.

Відокремлення дітей від природного сімейного оточення має сенс, коли ви хочете позбавити їх шкідливих і часто патологічних сімейних зв'язків. Необхідно відрізнити офіційну опіку батьків над дитиною, санкціоновану законодавством, від сімейних зв'язків між членами сім'ї. Іноді буває так, що мати, яка була позбавлена батьківських прав, все ж намагається не втратити зв'язку з дитиною, і тим самим часто ускладнює догляд за дитиною іншими людьми. Варто наголосити, що сам факт залишення дитини батьками має бути достатньою підставою для позбавлення їх батьківських прав.

Дуже часто батьки заявляють своїй дитині про любов і прихильність, повідомляють про бажання покращити і змінити своє життя, говорять про боротьбу з залежністю. У таких ситуаціях суд з питань опіки зазвичай не позбавляє, а лише обмежує батьківські права. Коли трапляються такі ситуації, дитину все одно поміщають до закладів опіки та виховання, щоб чекати там, поки батьки виконають свої декларовані обіцянки. Однак часто батьки не виконують цих обіцянок.

У разі появи сім'ї, яка бажає усиновити дитину, таке усиновлення можливе лише за умови врегулювання правового становища дитини - рідні батьки позбавлені батьківських прав. У випадку прийомної сім'ї суд може надати дозвіл на взяття дитини додому та догляд за нею до досягнення нею повноліття. У таких випадках можуть виникнути певні труднощі, коли, наприклад, прийомна сім'я не хоче, щоб дитина мала контакти з рідною сім'єю. Також може статися так, що батьки не бажають, щоб їхня дитина потрапила до прийомної сім'ї, і вважають за краще, щоб вона залишалася в закладі опіки та виховання. У таких ситуаціях дитячий будинок іноді подає позов до суду про зміну рішення щодо батьківських прав.

У соціальному сирітстві можна виділити три ступені сирітства:

- вищий ступінь: повна відмова від дитини батьками, що призводить до повної відсутності контакту з рідними батьками; в цьому випадку долею дитини керують сторонні люди;
- середній ступінь: дитина має дуже спорадичний контакт з батьками, наприклад, один із батьків відвідує дитину в опіці та освітньому закладі, але ці візити рідкісні та нерегулярні;
- найнижчий ступінь: батьки дитини цікавляться її долею, відвідують її в закладі, роблять покупки, організовують дозвілля дитини; проте виховання та догляд за дитиною все ще здійснюють сторонні особи.

Тут слід підкреслити, що ситуація кожної окремої, покинутої та відкинутої батьками дитини є різною. Коли в житті такої дитини присутня близька людина (наприклад, бабуся, дідусь, тітка, двоюрідний брат або сестра), то її ситуація більш сприятлива. Присутність таких людей змушує дитину почуватися менш відкинутою. Трапляється, що підопічний дитячо-виховного закладу встановлює тісні контакти з так званою дружньою сім'єю. Це сім'я, яка не може повністю взяти на себе виховання дитини (дитина все ще перебуває в закладі), але забирає дитину додому на вихідні, свята чи свята. У таких ситуаціях дитина може знайти підтримку та встановити міцний зв'язок із дружньою родиною.

Маленька дитина, яка позбавлена зв'язку з матір'ю, може мати ризик відхилень у фізичному та психічному розвитку. Це явище іноді називають орфанною хворобою. Характеризується тим, що дитина важко встановлює та підтримує контакти з іншими людьми, часто не може адаптуватися до нових умов. Дитина в такій ситуації здається емоційно байдужою. Однак насправді вона дуже жадає трохи ласки, але як дарувати, так і отримувати цю ласку дається їй нелегко. Діти старшого віку, які в минулому перенесли орфанне захворювання, як правило, мають знижену концентрацію уваги, часто мають нижчий рівень логічного та абстрактного мислення та можуть діяти агресивно або навіть злочинно.

Перші два роки в житті дитини вважаються найважливішим періодом у розвитку особистості. У цей період найважливішою людиною для дитини є мама, адже саме з нею дитина контактує найінтенсивніше. Саме емоційне ставлення дитини до матері найбільше впливає на її подальші міжособистісні контакти та емоційні стосунки. Виховання маленької дитини в закладі ускладнює, а часто навіть унеможлиблює встановлення будь-яких емоційних зв'язків, посилює відчуття загубленості та самотності. Діти, позбавлені материнської турботи майже від народження, можуть здаватися спокійнішими та щасливішими у закладі, але часто це враження лише видиме. Доведено, що діти, які пережили першу фазу розвитку сімейних зв'язків і згодом були її позбавлені, схильні до ризику регресу розвитку.

Досвід працівників закладів опіки та виховних закладів показує, що існує велика потреба як у корекційних, так і в профілактичних заходах, оскільки вихованці цих закладів часто характеризуються порушеннями у розвитку особистості. Діти-сироти дуже часто характеризуються певною незрілістю – у них проблеми з самостійним харчуванням, їх словниковий запас дуже бідний, вони важко розрізняють кольори. Поширеною проблемою дітей-сиріт є так звана «емоційна липкість» – діти чіпляються практично до всіх дорослих. Але є й діти, байдужі до навколишньої дійсності, замкнуті у своєму світі.

Виховання в дитячих і навчальних закладах не сприяє правильному і оптимальному розумовому розвитку. Багато з цих закладів переживають матеріальні проблеми, відсутність відповідних умов, приміщень, нестачу засобів навчання, що може бути причиною гірших результатів навчання вихованців цих закладів. Частою причиною труднощів адаптації до ролі учня є емоційні розлади - покинута дитина, позбавлена почуттів і родинних зв'язків, часто приходять до висновку, що просто нема для кого вчитися.

Серед маленьких дітей часто помітна вже згадана установка «емоційної липкості». З іншого боку, старші діти набагато частіше байдужі та емоційно холодні. Вони закриваються від людей у своєму власному світі, часто

приймають позицію небажання або ворожості, що може призвести до соціальної дезадаптації в майбутньому. Причиною труднощів встановлення емоційного зв'язку між покинутою дитиною та іншими людьми може бути страх дитини будь-якої емоційної залежності, а також відсутність здатності ділитися почуттями з іншими людьми. Психопатологія створила концепцію соціопата, людини, яка не пристосована до життя в суспільстві і часто характеризується відсутністю докорів сумління і нездатністю любити.

Кожна дитина повинна знати, що її люблять батьки. Така любов і прийняття сприяють тому, що дитина відчуває себе в безпеці, і завдяки цьому їй набагато легше налагоджувати контакти з однолітками і долати можливі проблеми в школі. Позбавлення дитини батьківської любові може викликати відчуття загрози. Дитина почувається скривдженою, покинутою та неповноцінною, і це може спричинити ізоляцію, відрізаність від інших людей, а іноді й агресію. Діти, від яких відмовилися батьки, реагують на це по-різному. Деякі з них більше не хочуть контактувати зі своїми батьками і часто заявляють про свою неприязнь до них. Однак переважна більшість дітей сумують за батьками і приписують їм більше позитивних якостей, ніж вони мають насправді. У результаті більш тривалого спостереження за покинутими дітьми видно, що ці дві установки переплітаються в різні моменти життя дитини. Варто пам'ятати, що для покинутих дітей такі слова, як «сім'я», «дім», «мама», «тато» мають інше значення, ніж для дітей, які живуть у звичайних сім'ях.

Діти старшого віку часто усвідомлюють ситуацію вдома. мають інше значення, ніж для дітей, які живуть у звичайних сім'ях. Багато покинутих дітей нічого або дуже мало знають про своє походження. Тому так часто задають питання: чому мене покинули батьки? вони мене не любили? я їм був потрібен? Найчастіше це стосується дітей, які дуже рано потрапили до закладів опіки та виховання.

Перебування в дитячо-виховному закладі накладає на дитину відбиток, вчителі та однолітки сприймаються не так, як дитиною зі звичайної родини.

Часто буває так, що вихованців дитячих будинків звинувачують у різних правопорушеннях (наприклад, крадіжки) набагато частіше, ніж їхніх однолітків, які виховуються в сім'ях. Життя в дитячо-виховному закладі однозначно відрізняється від форм життя в сім'ї. Було помічено, що діти, які живуть у сім'ях, більш схильні поважати свої речі та краще знають цінність праці. Перебування в дитячо-виховному закладі є для дитини неприємною необхідністю і такий стан речей вони сприймають як несправедливість. Дитина відчуває, що дорослі в Будинку дитини є лише організаторами її життя і виховання, а не співучасники, як це буває в родині. Вихователь, лікар, кухарі, медсестра та інші доглядають за дитиною в закладі, але потім повертаються до своїх сімей. Ще один важливий аспект життя в установі полягає в тому, що тут дуже важко задовольнити потреби окремих людей і не вистачає індивідуального впливу.

Діти з дитячих будинків звикають до того, що є люди, які влаштовують їхнє життя майже до дрібниць. Таким чином їм важко проявляти власну ініціативу, вони часто стають пасивними і не дуже самостійними. Можна припустити, що багато дітей, які живуть у дитячих будинках, могли б вчитися набагато краще, якби знали, що отримані знання знадобляться їм у повсякденному житті. Спостереження також показує, що незважаючи на що вихователі допомагають своїм вихованцям у навчанні, результати дітей неспівмірні з зусиллями дорослих. Однією з причин може бути те, що між вихователями та учнями немає емоційного зв'язку. Справа в тому, що для того, щоб дитина засвоїла певні установки і норми дорослого, вона повинна відчувати певний емоційний зв'язок між ним і собою.

В Україні та в світі шукають шляхи боротьби із соціальним сирітством. Існують різні форми прийомної сім'ї. Усиновлення - також зване "усиновлення дитини" - дозволяє дитині набути таких прав, які є результатом природного споріднення. При усиновленні відбувається повний розрив будь-яких зв'язків з рідними батьками дитини. У свою чергу, дитина встановлює емоційний зв'язок з прийомними батьками та їх сім'єю. Юридично усиновлена

дитина вже не є сиротою. Існуючі центри усиновлення надають всілякі консультації та допомогу особам, які звертаються з усиновленням. Найважливішим фактором, що визначає успішне усиновлення, є відповідне ставлення майбутніх батьків. Не менш важливим фактором є вік малюка - найбільш оптимальний вік від трьох до дев'яти місяців. У разі усиновлення дитини старшого віку слід враховувати, що у дитини можуть бути певні розлади особистості.

Прийомна сім'я суттєво відрізняється як від природної, так і від прийомної сім'ї. Дитина не перебуває в цій сім'ї від народження і не є нею «усиновленою». Прийомна сім'я бере дитину на виховання - на деякий час або безстроково. Прийомна сім'я має право відмовитися від опіки над дитиною. Така сім'я може стати єдиною можливістю для дітей виховуватися поза дитячо-виховним закладом. У прийомні сім'ї найчастіше потрапляють діти, які мають мало шансів на усиновлення через фізичні чи психічні вади, діти, які були позбавлені рідної сім'ї лише на певний період часу.

Часто прийомні сім'ї складаються зі споріднених сімей. Коли дитину виховують бабусі, дідусі чи інші члени сім'ї, вони відчують до них емоційну прив'язаність. Але факт спорідненості не є запорукою відповідної виховної атмосфери в родині. Сім'ї, які ніяк не пов'язані з дитиною, повинні вирішити питання, що робити, щоб дитина адаптувалася на новому місці і як зробити так, щоб виховні заходи принесли очікуваний ефект. Це не менш важливе питання мотивації сім'ї, яка планує забрати дитину з закладу для її виховання. Досвід центру усиновлення та опіки показує, що більшість заявників – бездітні пари, мотивацією яких є бажання мати дитину. Буває, що беруть дитину в прийомну сім'ю, але в майбутньому хочуть стати усиновителями. Однак варто пам'ятати, що в деяких випадках усиновлення неможливе. Дуже важливо, щоб дитина мала шанс знайти підтримку та відчуття безпеки у прийомній сім'ї. Щоб це стало можливим для дитини, прийомна сім'я повинна відчувати відповідальність за її долю.

Щоб виховні завдання виконувала прийомна сім'я, її не можна залишати одну. Необхідною умовою успішного виховання дитини прийомною сім'єю є відповідний підбір дитини та сім'ї. Не менш важливими є подальші контакти з психологами та педагогами. Досвід (як український, так і зарубіжний) щодо передачі дітей у прийомні сім'ї показує, що така опіка приносить дитині набагато більше користі, ніж її перебування у закладі опіки та виховання.

Іншою формою догляду є так звані дружні сім'ї. Ця форма догляду поширена у багатьох країнах і полягає в систематичному контакті дружної родини з дитиною, яка перебуває в закладі. Усе почалося із закликів у ЗМІ до сімей запрошувати вихованців дитячих будинків до них на вихідні, свята чи канікули. У багатьох випадках цей контакт перетворюється на щось більше. Дружні сім'ї часто цікавляться дитиною, купують їй одяг та іграшки, оточують ласкою і теплом. Іноді буває так, що дитина, яка контактує з дружною сім'єю, починає створювати проблеми у вихованні. Причина може полягати в тому, що дитина очікує, що така сім'я стане її природною сім'єю. Після першого періоду щастя від того, що хтось нею цікавиться, дитина починає бачити недоліки такої ситуації.

Профілактичний вплив дружніх сімей не такий великий, як прийомних сімей, але вони теж мають свою цінність. Під час перебування в дружній сім'ї дитина дізнається про форми сімейного життя, може запропонувати щось своє, має можливість показати приклад правильно функціонуючої сім'ї. Дитина знайомиться з новим середовищем і новими людьми, дізнається нове і отримує новий досвід. Догляд за дитиною в сім'ї друга - як і в прийомній сім'ї - також потребує допомоги та консультації належним чином підготовлених спеціалістів.

Іншою формою опіки дітей, від яких відмовилися батьки, є сімейні дитячі будинки. Більшістю з цих будинків керують подружні пари з власними дітьми. Група вихованців налічує з десятків людей і це діти різної статі та віку. Сімейні дитячі будинки – це можливість для братів і сестер, яких не потрібно розлучати.

Зауважимо, що хоча і прийомна сім'я, і дитячий будинок сімейного типу є одними з найефективніших форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, кожна з цих форм має свої переваги і недоліки.

Прийомна сім'я виступає такою формою прилаштування дітей, в якій прийомні батьки беруть на виховання та спільне проживання від 1 до 4 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Дитячий будинок сімейного типу створюється і функціонує за схожим принципом, відмінність лише в тому, що дітей може бути розміщено від 5 до 10.

У прийомну сім'ю або дитячий будинок сімейного типу дозволено приймати дітей до досягнення ними 18-річчя, проте, якщо дитина навчається, то - до 23 років або до закінчення нею конкретного закладу вищої освіти чи професійно-технічної освіти.

Особливість, що відрізняє прийомну сім'ю від будинку сімейного типу, але водночас є і її перевагою, полягає в тому, що прийомна сім'я приймає сиріт на власну житлову площу. А це корисно тим, що надає можливість сім'ї не змінювати усталений сімейний устрій, звички, зберігати дружні та теплі сімейні стосунки, і, водночас, влаштовувати дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування і виховувати їх в уже сформованому мікросоціумі.

У будинку сімейного типу, навпаки, сім'я, яка його заснувала, частіше за все змінює місце проживання. На законодавчому рівні, відповідно до пункту 5 «Положення про дитячий будинок сімейного типу», орган, що ухвалив рішення про створення дитячого будинку сімейного типу, позачергово забезпечує батьків-вихователів окремим житловим будинком або багатокімнатною квартирою, згідно з нормами, встановленими законодавством.

Деякі підприємства висловили готовність опікуватися дітьми з притулку. Така опіка характеризується організацією таборів відпочинку або

запрошенням відвідувачів відвідати певний заклад. Іноді це допомога при спробі стати самостійним і отримати власне житло. Ця форма догляду вигідна з фінансової точки зору, але вона безособова та емоційно позбавлена контакту.

Організуючи різноманітні форми догляду за дітьми-сиротами та досліджуючи їх ефективність, ми знаходимося лише на початку шляху до вирішення проблеми соціального сирітства.

Соціальні сироти – це особлива соціально-демографічна група дітей, які внаслідок соціальних, економічних, та морально психологічних причин лишилися сиротами при живих батьках, які з різних причин не займаються вихованням дитини і не піклуються про неї. При психологічному трактуванні цього явища враховують суб'єктивні відчуття дитини, коли вона відчуває себе самотньою: соціальні сироти – це діти, яким не вистачає близького емоційного зв'язку з батьками, у взаємних стосунках переважають холод, байдужість, а іноді навіть ворожість.

За визначенням ЮНІСЕФ (Дитячого фонду ООН), до соціальних сиріт («дітей вулиці») належать (Рис. 2.1.1.):

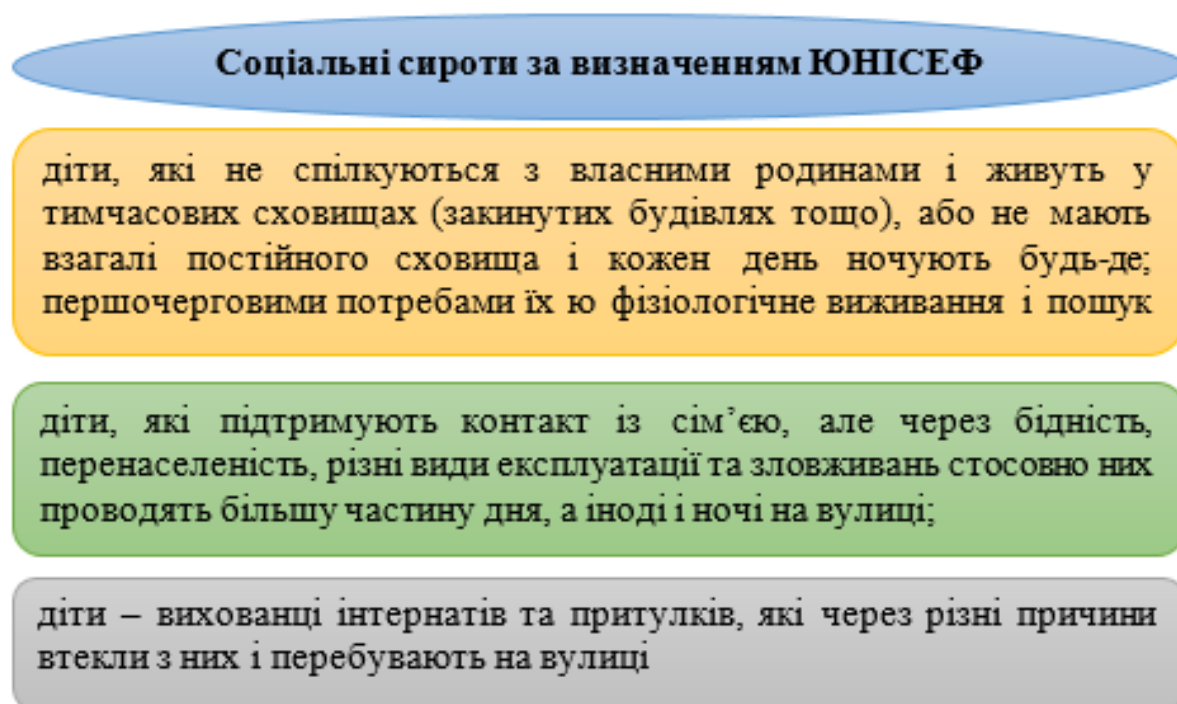

Рис. 2.1.1. Соціальні сироти за визначенням ЮНІСЕФ

Вчені називають багато причин виникнення соціального сирітства. На Рис. 2.1.2. представлено класифікацію причин виникнення соціального сирітства.

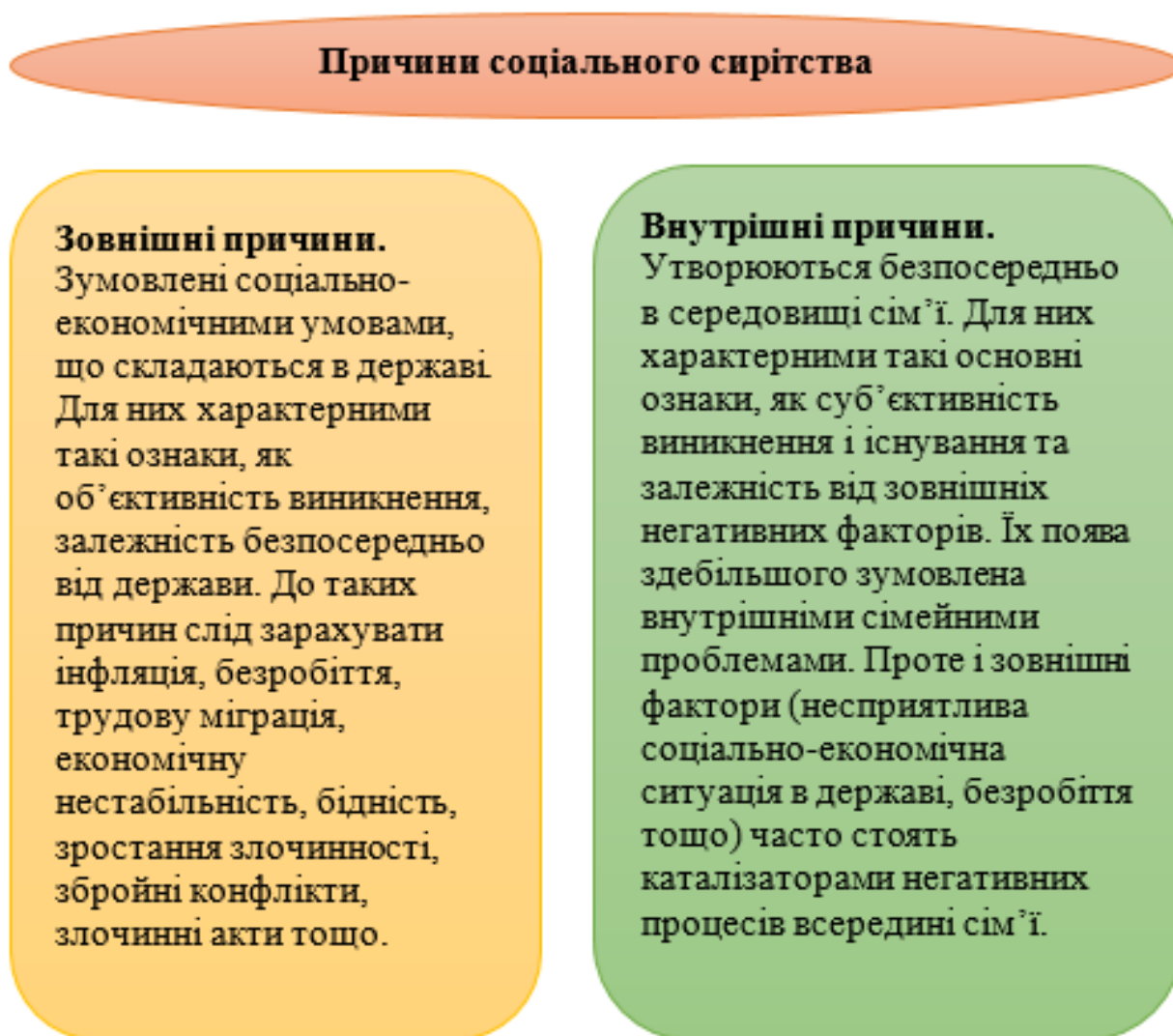

Рис. 2.1.2. Причини соціального сирітства

Сфера життєдіяльності сім'ї, безпосередньо пов'язана з задоволенням визначених потреб її членів, називаються функцією. Функцій сім'ї стільки, скільки видів потреб у стійкій, повторюваній формі вона задовольняю. Одною з провідних функцій сім'ї є виховна, яка має на меті здійснення соціалізації дитини і виховання дітей аж до досягнення ними соціальної зрілості.

Під вихованням розуміють систему цілеспрямованого впливу на особистість з метою прищеплення їй певних моральних норм і зразків поведінки, певних морально-психологічних і фізичних якостей. Виховувати – направляти розвиток суб'єктивного світу дитини, з одного боку, діючи відповідно до того морального зразка, що втілити вимоги суспільства до зростаючої дитини, а з іншого боку, переслідуючи мету максимального розвитку індивідуальних особливостей кожної дитини.

Проблема соціального сирітства є актуальною для сучасної України. Специфічні соціально-економічні та політичні реалії, а саме, чисельна трудова міграція українців за кордон, міграція жінок і дітей, пов'язана з військовим вторгненням, так само як і безпосередні військові дії на території України - всі ці фактори збільшують групу соціального сирітства. Діти залишаються на довгий час без батьків, часто під опікою інших родичів, що негативно впливає на становлення особистості, формування системи цінностей. Все засвідчує, що зазначена проблема має не тільки соціальне вираження, але й світоглядний зміст, оскільки прямо пов'язана з діяльнісним аспектом суспільного буття. Адже, якщо говорити лише про її соціальний зміст, це означає констатувати факт пізнання, розуміння змісту даної проблеми. Завдання ж полягає в тому, щоб знайти засоби її вирішення і зрештою, вжити конкретних дій для її розв'язання.

Пізнаючи цю гостру соціальну проблему, українське суспільство має бути налаштоване на подальшу мету – розв'язання гострих суперечностей у цій сфері й поліпшення соціальних відносин задля їх гармонізації. Проблему соціального сирітства можна вирішити тоді, коли вона посяде важливе місце в нашій свідомості, спонукатиме владу і громадськість до вжиття дієвих кроків по її вирішенню.

Подібна ситуація викликає пересторогу та вимагає термінової консолідації зусиль усіх зацікавлених осіб задля реалізації комплексу заходів, а саме (Рис. 2.1.3.):

Заходи для подолання соціального сирітства

проведення кампанії з профілактики соціального сирітства;

сприяння усиновленню дітей-сиріт громадянами України, які не мають змоги мати власних дітей;

посилення персональної відповідальності біологічних і прийомних батьків, опікунів і піклувальників, працівників інтернатних закладів та інших осіб, причетних до цього процесу за недбале виконання своїх обов'язків щодо матеріального забезпечення та виховання дітей

зважене використання усіх форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування

адаптація до вітчизняних умов закордонного досвіду, зокрема щодо тимчасового влаштування дітей у прийомні сім'ї

використання сучасних методик реінтеграції вихованців інтернатних закладів до життя в біологічній сім'ї, сім'ї родичів чи прийомній сім'ї

реалізація комплексу заходів, спрямованих на підвищення доходів сімей з дітьми, а також на боротьбу з асоціальною поведінкою батьків і шкідливими звичками дітей

держава має встановити диференційований обсяг соціальної допомоги на дитину-сироту: мінімальний – для усіх

додатковий – залежно від комплексу наданих послуг відповідно до індивідуальних потреб

забезпечення захисту прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: на соціальну допомогу, житло, працевлаштування, освіту тощо

Рис. 2.1.3. Заходи для подолання соціального сирітства

2.2. Методологічні та методичні основи емпіричного дослідження соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та аналіз отриманих результатів

Для проведення дослідження соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування перед нами виникло питання вибору відповідних методів. Після аналізу наукової психологічної літератури ми обрали наступний діагностичний інструментарій:

1) Методика «Дослідження соціально-психологічної адаптації» (К. Роджерса - Р. Даймонда);

2) Тест «Смисложиттєві орієнтації» Д. А. Леонтьєва;

На першій стадії дослідження було охоплено 30 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. В даному дослідженні було виокремлено одну контрольну групу.

Розглянемо детальніше методику «Діагностики соціально-психологічної адаптації», запропоновану К. Роджерсом і Р. Даймондом (Додаток Б). Це опитувальник, що містить 101 твердження, які респондентам необхідно оцінити за 7-бальною шкалою, беручи до уваги той факт, наскільки пропоновані твердження, відповідають уявленням респондентів про самих себе.

За допомогою методики ми можемо оцінити, по-перше, інтегральні показники: адаптація, самоприйняття, прийняття інших, емоційна комфортність, інтернальність, прагнення до домінування; по-друге, позитивні і негативні полюси цих інтегральних показників.

Інтегральний показник адаптації відображає кореляцію адаптаційних і дезадаптаційних орієнтацій функціонування людини в суспільстві. Цей показник містить у собі такі ознаки, як самоприйняття, прийняття інших, емоційна комфортність, інтернальність і прагнення до домінування.

Показник адаптивності є позитивним полюсом та інтегральним показником адаптації і характеризує гомеостатичні і гедоністичні відношення

людини до оточуючого світу. Якщо людина адаптивна, вона буде критично сприймати норми і правила, встановлені в соціумі. Вона свідома того, що її особистість цінна, рівнозначно як і особистості інших людей; ця людина бажає самовдосконалюватись і не зупиняється у своєму розвитку. Вона визнає свої сильні сторони і вміє домагатися поставлених цілей. Це успішна, активна, оптимістично настроєна людина.

Показник дезадаптивності, відповідно, є негативним полюсом інтегрального показника адаптації і віддзеркалює наявність дисгармонії у сфері соціальних відносин людини. Дезадаптивну людину найчастіше характеризує песимістичній настрій, вона в'яла, пасивна, важко долає труднощі. Занижена самооцінка проявляється у постійному незадоволенні собою та іншими. Для дезадаптивної людини характерні й інші дисфоричні і депресивні риси [6, с.56].

Провівши дослідження соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування за методикою «Дослідження соціально-психологічної адаптації» (К. Роджерса - Р. Даймонда) ми отримали певний розподіл респондентів за досліджуваними шкалами у контрольній групі респондентів.

Отримані результати за відсотковим розподілом у контрольній групі респондентів також представлені на Рис. 2.2.1.

Рис. 2.2.1. Показники даних за методикою «Дослідження соціально-психологічної адаптації» (К. Роджерса - Р. Даймонда) у контрольній групі респондентів

Отримані дані за допомогою методики «Дослідження соціально-психологічної адаптації» (К. Роджерса - Р. Даймонда) свідчать про те, що соціально-психологічна адаптація по усіх критеріях переважно на низькому рівні. В результаті визначення середніх показників ми отримали дані, які представлені На Рис. 2.2.2.

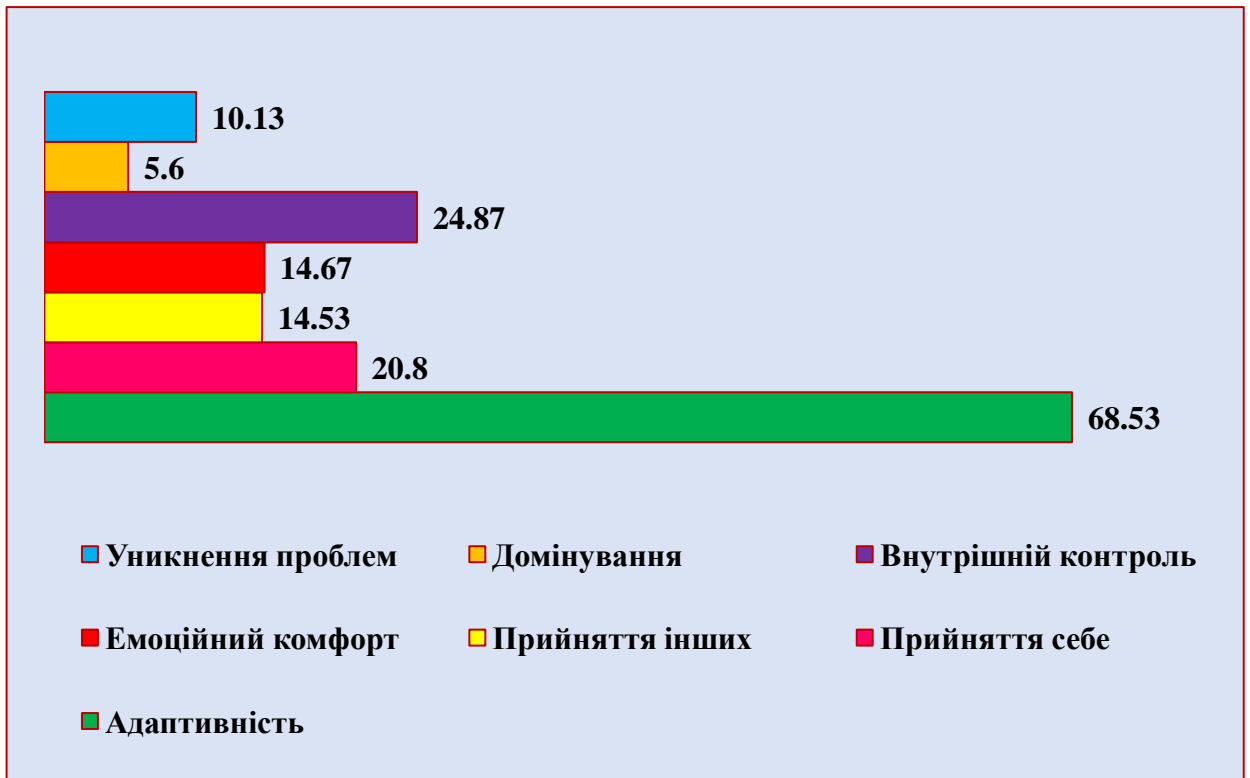

Рис. 2.2.2. Середні показники за методикою дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса - Р. Даймонда у контрольній групі респондентів

Отримані дані середніх показників за методикою дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса - Р. Даймонда, продемонстрованих на Рис. 2.2.2., свідчать про те, що найбільш вираженою змінною є шкала «адаптивність». Майже не вираженими є змінні за шкалами «уникнення проблем» та «домінування».

Тест «Сенсжиттєві орієнтації» (методика СЖО) Д. А. Леонтєва дозволяє оцінити «джерело» сенсу життя, який може бути знайдений людиною або в майбутньому (мета), або в сьогоденні (процес) або в минулому (результат), або у всіх трьох складових життя (Додаток В).

Тест СЖО містить 20 пар протилежних тверджень, що відображають уявлення про фактори свідомості життя особистості. У тесті СЖО життя вважається осмисленим за наявності цілей, задоволення, що отримується коли цілі досягнуті та впевненості у власній здатності ставити перед собою цілі, вибирати завдання із існуючих завдань, і досягати результатів. Важливим є точно

співвідношення цілей – з майбутнім, емоційної насиченості – з сьогоднішнім, задоволення – з досягнутим результатом, минулим.

Ситуація надає кожній людині можливість зробити певний вибір у вигляді вчинку, дії чи бездіяльності. Основою такого вибору є сформоване уявлення про сенс життя або його відсутність. Сукупність здійснених, актуалізованих виборів формує «минуле», яке незмінно, варіаціям піддаються лише його інтерпретації. «Майбутнє» є сукупністю потенційних, очікуваних результатів зусиль, що робляться в теперішньому, у зв'язку з цим майбутнє принципово відкрите, а різні варіанти очікуваного майбутнього мають різну мотивуючу привабливість.

Провівши дослідження за допомогою тесту «Сенсожиттєві орієнтації» (Д. А. Леонтьєва), ми отримали певний розподіл респондентів за досліджуваними шкалами у контрольній групі респондентів. Отримані результати за відсотковим розподілом у контрольній групі респондентів також представлені на Рис. 2.2.3.

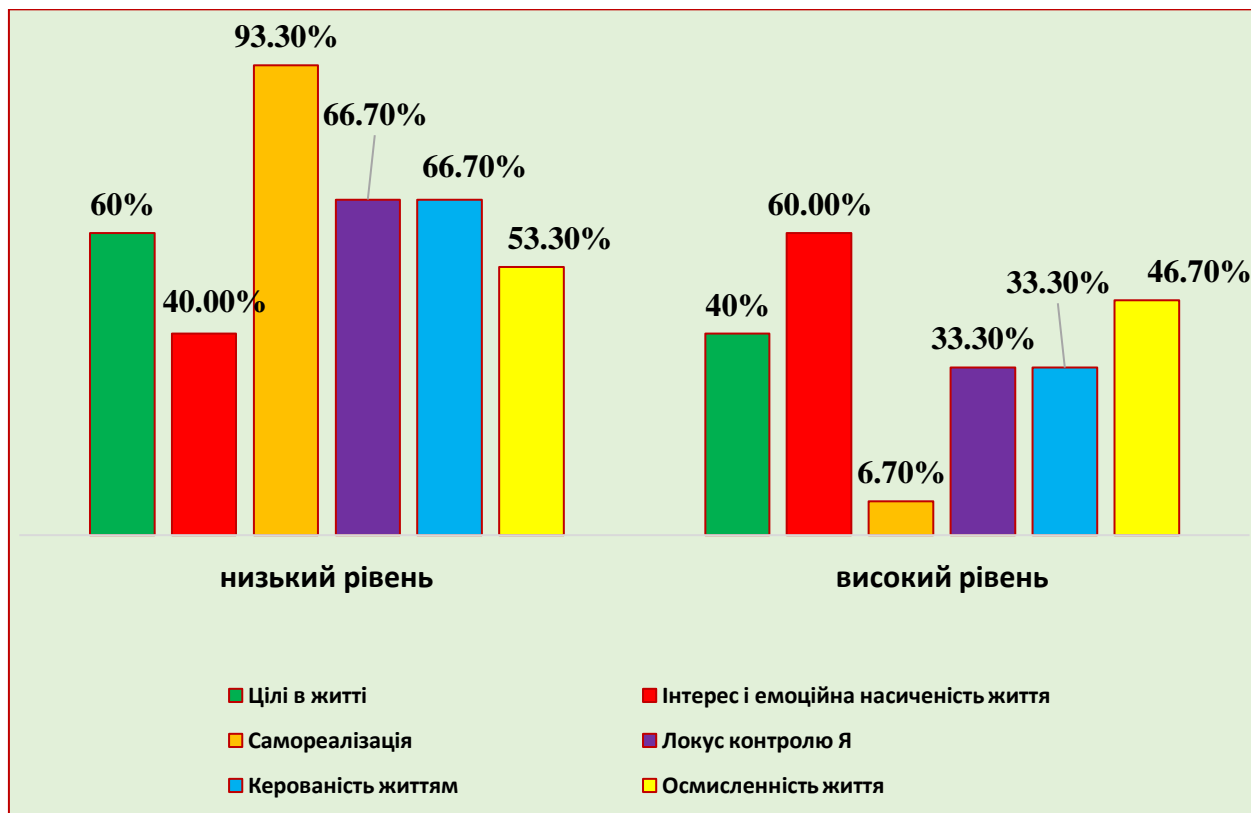

Рис. 2.2.3. Показники даних за тестом «Сенсожиттєві орієнтації» (Д. А. Леонтьєва) у контрольній групі респондентів

В результаті визначення середніх показників за тестом «Сенсожиттєві орієнтації» (Д. А. Леонтєва) ми отримали дані, які представлені на Рис. 2.3.4.

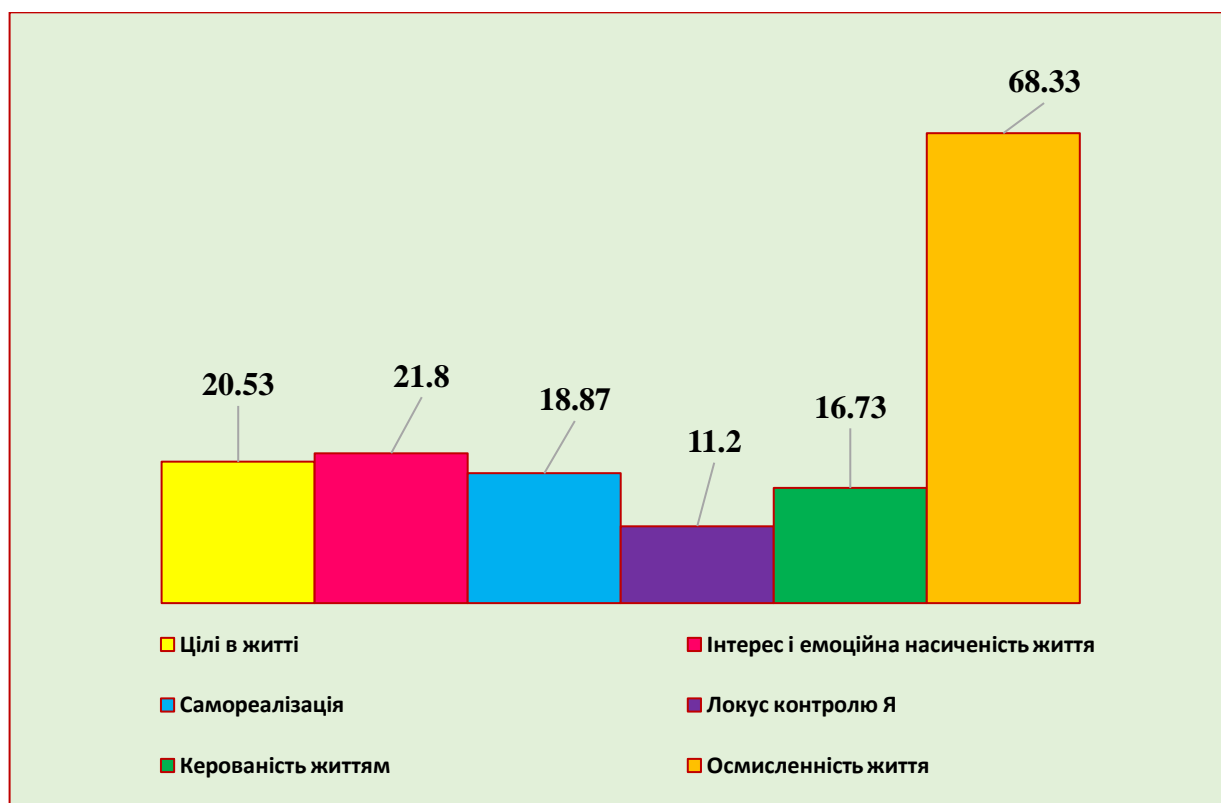

Рис. 2.3.4. Середні показники за тестом «Сенсожиттєві орієнтації» (Д. А. Леонтєва) у контрольній групі респондентів

У тесті використовуються такі субшкали:

1. Цілі у житті. Бали за цією шкалою характеризують наявність чи відсутність у житті респондента цілей у майбутньому, які надають життю усвідомлення, спрямованості та тимчасової перспективи. Низькі бали за цією шкалою навіть за загального високого рівня свідомості життя будуть притаманні людині, яка живе сьогоднішнім або вчорашнім днем. Разом з тим, високі бали за цією шкалою можуть характеризувати не тільки цілеспрямовану людину, а й прожектера, плани якого не мають реальної опори в теперішньому та не підкріплюються особистою відповідальністю за їх реалізацію. Ці два випадки нескладно розрізнити з огляду на показники за іншими шкалами СЖО.

2. Процес життя або інтерес та емоційна насиченість життя. Зміст цієї шкали збігається з відомою теорією про те, що єдиний сенс життя полягає в тому, щоб жити. Цей показник говорить про те, чи сприймає респондент процес свого життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений змістом. Високі бали за цією шкалою та низькі за рештою характеризуватимуть гедоніста, який живе сьогоднішнім днем. Низькі бали за цією шкалою – ознака незадоволеності своїм життям у теперішньому; при цьому, їй можуть надавати повноцінний сенс спогади про минуле чи націленість на майбутнє.

3. Результативність життя чи задоволеність самореалізацією. Бали за цією шкалою відображають оцінку пройденого відрізка життя, відчуття того, наскільки продуктивною та осмисленою була прожита його частина. Високі бали за цією шкалою і низькі за іншими будуть характеризувати людину, яка доживає своє життя, у якої все в минулому, але минуле здатне надавати сенсу залишку життя. Низькі бали – незадоволеність прожитою частиною життя.

4. Локус контролю – Я (Я – господар життя). Високі бали відповідають уявленню про себе як про сильну особистість, яка має достатню свободу вибору, щоб побудувати своє життя відповідно до своїх цілей і завдань і уявлень про її зміст. Низькі бали – невіра у свої сили контролювати події власного життя.

5. Локус контролю – життя чи керованість життя. При високих балах – переконання, що людині дано контролювати своє життя, вільно приймати рішення і втілювати їх у життя. Низькі бали - фаталізм, переконаність у тому, що життя людини не підвладне свідомому контролю, що свобода ілюзорна, і безглуздо щось загадувати на майбутнє.

6. Загальний показник – осмисленість життя - усі 20 пунктів.

Отримані дані середніх показників за тестом «Сенсожиттєві орієнтації» (Д. А. Леонтьєва), продемонстрованих на Рис. 2.3.4., свідчать про те, що найбільш вираженою змінною є шкала «цілі в житті». Решта шкал у респондентів є слабо вираженими і приблизно на однаковому рівні.

Отже, під час дослідження соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, ми визначили найбільш значимі змінні: «адаптивність», «цілі в житті», «адаптованість до соціуму». Можемо говорити, що більшість респондентів є дезадаптивними, тобто мають проблеми у сфері соціальних відносин. Тест «Сенсожиттєві орієнтації» також показав низькі бали по всім субшкалам: цілі в житті, емоційна насиченість, самореалізація, локус контролю – Я, локус контролю – життя.

Причини таких труднощів входження підлітка до системи складних соціальних відносин є різними. В першу чергу це пов'язано з неадекватним сприйняттям сиротами тих різноманітних вимог, які висуває до них суспільство. Процес їхньої соціалізації, як правило, утруднений, а навіть за сприятливого збігу обставин, може бути обтяжений низкою перешкод і глухих кутів, подолання яких вимагає спільних зусиль дітей-сиріт і фахівців. На жаль, організація життєдіяльності дітей в інтернатах влаштована таким чином, що сприяє формуванню однієї позиції - позиції сироти, якого не приймають у суспільстві. Це призводить до того, що дана роль реалізується протягом усього життя сироти та утримує дітей-сиріт у своєрідній інфантильній утриманській позиції, що, у свою чергу, неминуче блокує прояв будь-яких можливостей людини. Проблеми адаптації автоматично впливають із тих проблем соціалізації, які важко розв'язати [17].

Отримані результати сприяють розробці рекомендацій щодо підвищення рівня адаптованості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до соціуму.

Соціальна адаптація дітей-сиріт після покинення закладу інтернатного типу або виходу із сімейного осередку виховання – є важливим та надзвичайно складним процесом засвоєння ними правил і норм, самоідентифікації в соціумі. Здебільшого, випускники інтернатів мають труднощі: у виборі професії, яка б мала відповідати їх інтересам і потребам; виборі закладу вищої освіти для здобуття певного рівня знань, а потім – у завершенні обраної освіти, пошуку роботи і підтриманні стабільності та зростання по кар'єрній драбині у

професійній діяльності. Також молоді люди доволі часто мають труднощі зі встановленням соціальних зв'язків, створенням повноцінної сім'ї, вихованням дітей. Найбільш незахищені з них схильні до участі у протиправній діяльності [19, с.12].

Враховуючи перелічені труднощі, можемо говорити про такі основні напрямки соціалізації, які необхідно проводити з майбутніми випускниками інтернатів:

1. Найкращий спосіб допомогти дитині-сироті адаптуватися в суспільстві – це забезпечити їй стабільне сімейне середовище та надати їй доступ до широкого кола ресурсів. Це допоможе їм навчитися взаємодіяти з людьми з усіх верств суспільства, що полегшить їм функціонування в будь-якій ситуації.

Тобто, основна робота у процесі соціалізації сиріт має проводитися у напрямі формування адекватного ставлення до сім'ї та її членів, і навіть взаємовідносинах усередині сім'ї. Соціальна взаємодія зосереджується на ситуаціях, коли дитина потребує взаємодії з іншими людьми, наприклад у школі чи на іграх. Мета полягає в тому, щоб вони навчилися взаємодіяти з іншими відповідно до їх вікової групи та рівня розвитку. Наприклад, молодшим дітям може знадобитися допомога, щоб навчитися ділитися іграшками або грати разом, тоді як старші діти можуть вести між собою більш зрілі розмови, ніж молодші.

Тут чудово підійдуть сюжетно-рольові ігри, або ситуативні бесіди, що проводяться за круглими столами та заняття, конференції з найінтимніших тем, які найчастіше замовчуються педагогами. Сюди входять питання щодо стосунків у сім'ї, щодо розподілу ролей чоловіка і жінки. У процесі такої гри підлітки можуть обговорювати найвідкритіші питання, які є найбільш хвилюючими.

2. Ефективним рішенням буде надати дитині-сироті наставника або іншої системи підтримки, яка допоможе їм пристосуватися до нового життя. Ця людина має бути в змозі надати поради щодо того, як найкраще

орієнтуватися у світі, і не дати їм бути перевантаженими новими враженнями. Для цієї особи також важливо мати певні знання про те, як це - бути сиротою, щоб вона могла пов'язати свій минулий досвід із досвідом дитини, якій вона допомагає.

3. Вкрай важливим є формування основ правосвідомості та правової культури. Випускник повинен розуміти необхідність дотримання закону та наслідки невідворотності покарання у разі його порушення. Необхідно підвищувати рівень орієнтованості дітей в основних питаннях їх прав та пільг, а також обов'язки, яких вони повинні дотримуватися в сучасному суспільстві, про те, що необхідно координувати свої дії залежно від того, в якій ситуації він знаходиться, необхідно розвивати вміння відстоювати свої права, якщо їх порушують.

4. Розвиток комунікативної компетентності також є пріоритетним напрямом розвитку дітей-сиріт, у тому числі освоєння різноманітних форм та методів спілкування. Необхідно прищеплювати усвідомлення своїх можливостей у тій чи іншій галузі для успішної реалізації себе в суспільстві як професіонал. Педагог повинен приділяти особливу увагу міжособистісному відношенню в групах з метою оцінки ситуації в колективі серед вихованців. Таким чином, ще в стінах інтернату вихованці можуть пройти грамотно організовану і регулярну діагностику.

5. Також важливим пунктом у навчанні підлітків є можливість бачити ситуацію очима дитини, підбирати такі способи поведінки, за різних обставин, які будуть найприйнятнішими. Потрібно формування основних навичок вміння управляти своїм емоційним станом, виробляти певну життєву позицію. З цією метою, необхідно проводити тренінги та вправи різного виду, у тому числі творчі завдання та роботу у групах, спільну працю, проведення ситуативних бесід, у процесі яких діти можуть розкривати свої здібності, показувати себе, з іншого боку [17].

6. Формувати у дітей-сиріт механізми подолання: це ті речі, які допомагають дітям справлятися зі складними ситуаціями, такими як почуття

смутку або страху через те, що у них більше немає батьків (або, можливо, ніколи не було батьків). Деякі приклади включають розмову про свої почуття з кимось іншим, хто піклується про них (наприклад, з терапевтом), або гру в ігри, як-от хованки на вулиці, коли вони відчують страх залишитись у власному домі наодинці.

7. Розвивати фінансову грамотність дітей-сиріт, оскільки саме вони стикаються з особливими проблемами, якщо йдеться про здатність розуміти, як працюють гроші, і приймати розумні рішення щодо них. Проживаючи в інтернаті, сироти не мають справи з грошима, за них це роблять вихователі. Якщо ж дитину-сироту взяла на виховання прийомна сім'я або інші опікуни, вони самі можуть не мати достатнього досвіду управління грошима. Крім того, часто існує культурна стигма, пов'язана з обговоренням грошових питань у присутності дітей, і це може ускладнити навчання дітей про гроші ефективним і відповідним для їхнього етапу розвитку способом. Тому, дітей треба навчати вирішувати фінансові завдання, такі як відкриття банківського рахунку або подача заявки на отримання кредитної картки чи позики.

8. Вибір професії може бути важким і напруженим процесом, але особливо складно це для дітей-сиріт, які намагаються знайти свій шлях у житті. Здебільшого, випускники інтернатів мають труднощі: у виборі професії, яка б мала відповідати їх інтересам і потребам; виборі закладу вищої освіти для здобуття певного рівня знань, а потім – у завершенні обраної освіти, пошуку роботи і підтриманні стабільності та зростання по кар'єрній драбині у професійній діяльності.

Сироти часто перебувають у не вигідному становищі, коли справа доходить до пошуку значущої роботи. Це пов'язано з тим, що вони можуть не мати такої самої підтримки, що й діти, які не є сиротами, і їм також може бракувати досвіду орієнтування на ринку праці. Для того, щоб допомогти дітям-сиротам знайти повноцінну роботу, треба спочатку провести ряд профорієнтаційних заходів із застосуванням відповідних методик для того,

щоб зрозуміти, що найбільше вони цінують у роботі та чого вони будуть найбільше прагнути у своїй кар'єрі.

Дитина-сирота може самореалізуватися в обраній професій, наприклад: якщо поставлять собі за мету зробити внесок у суспільне благо. Це може включати волонтерство в місцевих благодійних організаціях, участь у громадських або політичних організаціях або навіть створення власної компанії, яка допомагає іншим. Виконання такої роботи на благо інших буде надавати випускнику сиротинця сенс у житті та мотивувати до нових звершень і саморозвитку; якщо обере самовдосконалення або зростання як особистості. Це може включати навчання новим навичкам, отримання вищої освіти. І це значно підвищує шанси випускника отримати роботу в більшій кількості компаній, які цінують саморозвиток та наполегливу працю над собою.

Висновки до розділу 2.

Отже, соціальна адаптація дітей-сиріт є складним процесом, і їх здатність справлятися з труднощами життя залежить від наявності ресурсів і підтримки. Рекомендується, щоб діти-сироти мали доступ до консультаційних послуг і груп підтримки, а також до освітніх можливостей, які допоможуть їм розвинути навички, необхідні для досягнення успіху в житті.

Завданням дорослих є залучення цих дітей до занять, які відповідають їхньому віку та є цікавими, щоб вони могли почати будувати стосунки з іншими людьми. Це допоможе їм відчувати себе комфортно і не дасть їм почуватися ізольованими чи самотніми. Необхідно заохочувати таких дітей до навчання чи роботи, щоб вони могли знову навчитися бути продуктивними членами суспільства.

Заходи соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є актуальними, оскільки проведене дослідження показало, що більшість респондентів є дезадаптивними, тобто мають проблеми у сфері соціальних відносин та у сферах цілей в житті, емоційної насиченості, самореалізації, локусу контролю – Я, локусу контролю – життя.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного наукового дослідження дали можливість дійти до таких висновків:

1. У даній роботі ми розкрили сутність поняття соціального сирітства. Вчені з різних країн і різних галузей науки трактують це визначення, кожен зі своєї точки зору. Хтось обирає історичний, психологічний, юридичний або соціологічний аспект, в деяких у визначенні домінують причини виникнення явища, ознаки, які його характеризують. Але кожен науковець своїми трактуванням, сприяє тому, щоб людство могло цілковито зрозуміти значення цього явища, а також усвідомити важливість його подолання.

У сучасній науковій літературі під терміном «сирота» розуміють дітей, які втратили одного чи обох батьків до досягнення 18 років. Розрізняють повне сирітство – коли дитина втратила обох батьків, і соціальне сирітство – коли у дитини живі один чи обидва батьки. Зважаючи на те, що 2,2 із 7,6 млрд населення світу складається з дітей, за оцінками, 6,5% від загальної кількості дітей у світі є сиротами; і, на жаль, це число зростає через різні причини. В Україні до причин, що спричиняють появу нових дітей-сиріт додалося широкомасштабне військове вторгнення.

2. Охарактеризували нормативне регулювання соціального захисту дітей-сиріт, який ґрунтується на принципі солідарності. Тобто кожна особа має відповідати за потреби інших. В основі правового регулювання соціального захисту дітей-сиріт лежить потреба в соціальному забезпеченні та освіті.

В Україні існує ціла низка нормативно-правових документів, які захищають права дітей-сиріт. Діяльність держави та усіх відповідних соціальних інститутів спрямована на створення таких форм виховання і утримання дитини-сироти, які змогли б до певної міри замінити сім'ю запропонувати певні перспективи розвитку законодавства в цьому напрямку.

Дослідили зміст витоків і причин соціального сирітства. Адже, як ми бачимо держава долає наслідки, до яких призводять, вчасно не виявлені і не подолані причини. Існують різні класифікації причин виникнення явища сирітства, але всі вони мають однаковий зміст і породжують єдину проблему.

3. Визначили особливості державної соціальної допомоги дітям-сиротам в Україні. Існує державна програма, що передбачає фінансову підтримку сімей з дітьми, які залишилися сиротами або проживають у крайній бідності. Програма спрямована на те, щоб допомогти цим сім'ям залишити своїх дітей вдома, а не віддавати їх у дитячі будинки чи прийомні сім'ї. Крім надання грошової підтримки, уряд також надає ряд послуг для сиріт, таких як освіта та охорона здоров'я, забезпечення житлом.

Розглянули сучасний стан соціального сирітства в Україні. Дослідивши статистичні дані ми зробили висновок, що кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування за останні роки поступово знижувалася. Під час аналізу динаміки перебування дітей-сиріт у державних або сімейних формах виховання можна зробити висновок, що, незважаючи на державні заходи – кількість дітей-сиріт, які перебували на сімейних формах виховання, зменшується. Це свідчить про те, що такі сімейні форми, як усиновлення й опіка, в даний час не можуть подолати фактор соціального сирітства. Але в той же час сімейні форми влаштування є більш пріоритетними для дітей групи соціального ризику, ніж державні.

Проте, за останній рік ситуація щодо захисту та підтримки зазначеної категорії дітей значно ускладнилася через військові дії.

4. Охарактеризували соціальних сиріт як окрему специфічну соціальну групу. У деяких особливих випадках найкращим інтересам дитини може відповідати тривале влаштування в установу або прийомну сім'ю. Дійсно, деякі діти, враховуючи певні особистісні особливості (підлітковий вік, ефективні зв'язки з біологічними батьками ...) або травми, які вони пережили, не можуть відновити себе у своїй рідній родині чи в усиновлюючій сім'ї. Тим не менш, на міжнародному рівні визнано, що в основному в інтересах дитини

виховуватись у постійному сімейному оточенні, яке забезпечує їй/її індивідуальну увагу.

Одним із найбільших викликів сьогодення для багатьох країн є запобігання розлученню дитини з батьками та розробка індивідуального та постійного сімейного плану для дітей, які перебувають в інституціях (деінституціалізація) або у прийомній сім'ї (ці два типи сім'ї). влаштування, що пропонує для більшості дітей лише тимчасові рішення). Це передбачає краще знання реальності, щоб визначити дії, які необхідно вжити, і запровадити законодавство, структури, соціальну політику, навчання персоналу та бюджети, які уможливають дії, з одного боку, щоб уникнути потрапляння дитини в інституційну систему, а з іншого боку, допомогти йому/її вийти з інституції або прийомної сім'ї на постійне сімейне середовище

5. Емпірично дослідили особливості соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Встановили, що у 60 % респондентів відзначається низький рівень адаптивності. У свою чергу, середній рівень відзначається у 26,7 % респондентів. Високий рівень адаптивності виявлено у 13,3 % досліджуваних. Можемо говорити, що більшість респондентів є дезадаптивними, тобто мають проблеми у сфері соціальних відносин. Тест «Сенсожиттєві орієнтації» також показав низькі бали по всім субшкалам: цілі в житті, емоційна насиченість, самореалізація, локус контролю – Я, локус контролю – життя.

Розробили рекомендації щодо підвищення рівня адаптованості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до соціуму. Враховуючи перелічені труднощі, можемо говорити про такі основні напрямки соціалізації, які необхідно проводити з майбутніми випускниками інтернатів: забезпечити дитині-сироті стабільне сімейне середовище, надати їй наставника, формувати правову культуру та комунікативну компетентність, розвивати фінансову грамотність та допомагати у виборі професії або закладу вищої освіти для подальшої успішної самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщенко А. П. Педагогічні умови формування молодіжних ініціатив у сучасних умовах глобального світу. *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка*. 2012. Ч. I. № 5 (240). URL: http://almamater.luguniv.edu.ua/magazines/visnyk/2012/Visnyk_ped_2012_5_1.pdf (дата звернення: січень 2023)
2. Артюшкіна Л. М. Сирітство в Україні як соціально педагогічна проблема (соціально-правовий аспект). Суми : Сум ДПУ, 2002. - 268 с.
3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. Київ : Логос, 2003. – 134 с.
4. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навч. посібник. Київ : Логос, 2003. С. 102 – 103.
5. Безпалько О. В. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді : дис. ... д-ра пед. наук. Луганськ, 2006. – 537 с.
6. Беспалова Н.В. Особливості соціально-психологічної адаптації випускників програм міжкультурного обміну. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2011. № 2 (2) С.55-58. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2011/2/11.pdf> (дата звернення: січень 2023)
7. Брутман В. Н. Причини соціального сирітства. *Соціальна робота*. 1994. №5. С.11 – 12.
8. Варда Я. Острови надій: розробка стратегій локального розвитку. Івано-Франківськ : Нова зоря, 2003. – 312 с.
9. Вейланде Л. В. Підготовка студентів університету до роботи з підлітками девіантної поведінки : теорія і методика професійної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Одеса, 2005. – 19 с.
10. Галатир І. А. Щодо причин виникнення явища соціального сирітства у сучасному українському суспільстві. *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка*. 2012. № 19. С. 10 – 12.

11. Галкіна О.В. Соціальне сирітство як соціально-психологічна і правова проблема в Україні. Актуальні напрями практичної психології і психотерапії : збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, студентів та аспірантів (м. Харків, 16 грудня 2020 року). С.48-52. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10309/Sotsialne%20syritstvo_Halkina_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y с.50 (дата звернення: січень 2023)

12. Діти “групи ризику”: психологічні, соціальні та правові аспекти. Київ, 2001. – 192 с.

13. Ілик Х.В. Соціальне сирітство в контексті сучасних міграційних процесів в Україні. дис. ... кандидата соціологічних наук : спец.: 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів. 2018. 233 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Пук_Khrystyna/Sotsialne_syritstvo_v_konteksti_suchasnykh_mihratsiinykh_protseviv_v_Ukraini.pdf (дата звернення: січень 2023)

14. Коваленко О. О. Соціальне сирітство як соціокультурний феномен : дис. ... кан. соціол. наук : 22.00.03. Київ, 2006. – 212 с.

15. Кривачук Л. Ф. Удосконалення нормативно-правового механізму соціально-правового статусу захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, установлення юридичного статусу. *Актуальні проблеми державного управління*. URL: <http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-2/index.html> (дата звернення: січень 2023)

16. Офіційний сайт «Урядовий кур’єр». Інформація щодо забезпечення прав дітей в умовах війни. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-shodo-zabezpechennya-prav-ditej-v-umov/> (дата звернення: січень 2023)

17. Офіційний сайт vertebrolog.com.ua : Соціальна адаптація дітей сиріт. URL: <https://vertebrolog.com.ua/socialna-adaptaciya-ditej-sirit/> (дата звернення: січень 2023)

18. Рижанова А. О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Рижанова А. О. ; Харк. держ. акад. культури. Х., 2004. – 447 с.

19. Сокоринська М.Ю. Особливості соціалізації дітей-сиріт в постінтернатний період. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»; спеціальність: 231 Соціальна робота. Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. Ніжин, 2019. 98 с. URL: http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1558/1/%D0%A1%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_2019.pdf (дата звернення: січень 2023)

20. Терновець О. М. Соціальне сирітство як соціально-педагогічна проблема. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2012. № 3. С. 61–68. 15

21. Шепелєва Г. А. Соціальне сирітство: постановка проблеми / Г. А. Шепелєва. С. 97–102.

22. Яремчук В. В. Феномен соціального сирітства як наукова проблема. *Вісник психології і педагогіки ПНУ ім. В. Стефаника*. 2010. № 15. С. 7 – 10.

23. Child Labour, ILO. URL: <https://www.ilo.org/global/topics/child-labour/lang--en/index.htm> (дата звернення: січень 2023)

24. Batha, E. Most Children in Orphanages are not Orphans. URL: <https://reliefweb.int/report/world/most-children-orphanages-are-not-orphans> (дата звернення: січень 2023)

25. Every child needs the love of family, Global Child Advocates. URL: <https://globalchildadvocates.org/socialorphans> (дата звернення: січень 2023)

26. Orphans, UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/media/orphans> (дата звернення: січень 2023)

27. The Plight of Orphans in Belarus, Child Fund International. URL: <https://www.childfund.org/Content/NewsDetail/2147489706/> (дата звернення: січень 2023)

28. Who is an Orphan? Children of Grace. URL: <https://childrenofgrace.com/who-is-an-orphan/> (дата звернення: січень 2023)
29. World Population Prospects: The 2017 Revision, United Nations. URL: <https://www.un.org/development/desa/publications/world-population-prospects-the-2017-revision.html> (дата звернення: січень 2023)
30. Number of Orphans Drops in Countries Around the World, Learning English. URL: <https://learningenglish.voanews.com/a/number-of-orphans-drops-in-countries-around-the-world/4174571.html> (дата звернення: січень 2023)
31. Official site of Reuters.com. Emptying Ukraine's Orphanages. URL: <https://www.reuters.com/graphics/UKRAINE-RISIS/ORPHANS/dwpkrxzwwvm/> (дата звернення: січень 2023)

ДОДАТКИ

ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДО 2030 РОКУ

SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ К. РОДЖЕРСА І Р. ДАЙМОНДА

Інструкція. У опитувальнику містяться висловлювання про людину, про її спосіб життя - переживання, думки, звички, стилі поведінки. Їх завжди можна співвіднести з нашим власним способом життя.

Прочитавши або прослухавши чергове висловлювання опитування, приміряйте його до своїх звичок, свого способу життя і оцініть, якою мірою цей вислів може бути віднесено до вас. Для того щоб позначити вашу відповідь в бланку, виберіть, підходящий, на вашу думку, один з семи варіантів оцінок, пронумерованих цифрами від «0» до «6»:

- «0» - це до мене абсолютно не відноситься;
- «1» - мені це не властиво в більшості випадків;
- «2» - сумніваюся, що це можна віднести до мене;
- «3» - не наважуюся віднести це до себе;
- «4» - це схоже на мене, але не має впевненості;
- «5» - це на мене схоже;
- «6» - це точно про мене.

Обраний вами варіант відповіді відзначте в бланку для відповідей у клітинці, відповідної порядковому номеру висловлювання.

Опитувальник ДПА

1. Відчуває незручність, коли вступає з ким-небудь в розмову.
2. Немає бажання розкриватися перед іншими.
3. У всьому любить змагання, змагання, боротьбу,
4. Пред'являє до себе високі вимоги.
5. Часто лає себе за зроблене.
6. Часто відчуває себе приниженим.
7. Сумнівається, що може подобатися кому-небудь з осіб протилежної статі.
8. Свої обіцянки виконує завжди.
9. Теплі, добрі стосунки з оточуючими.
10. Людина стримана, замкнута; тримається від усіх трохи осторонь.
11. У своїх невдачах звинувачує себе.
12. Людина відповідальна; на нього можна покластися.
13. Відчуває, що не в силах хоч що-небудь змінити, всі зусилля марні.
14. На багато дивиться очима однолітків.
15. Приймає в цілому ті правила і вимоги, яких слід дотримуватися.
16. Власних переконань і правил не вистачає.
17. Любить мріяти - іноді прямо серед білого дня. Насилу повертається від мрії до дійсності.
18. Завжди готовий до захисту і навіть нападу: «застряє» на переживаннях

образ, подумки перебираючи способи помсти.

19. Вміє керувати собою і власними вчинками, змушувати себе, дозволяти собі; самоконтроль для нього не проблема.
20. Часто псується настрій: накочує смуток, нудьга.
21. Все, що стосується інших, не хвилює: зосереджений на собі; зайнятий собою.
22. Люди, як правило, йому подобаються.
23. Не соромиться своїх почуттів, відкрито їх виражає.
24. Серед великого збігу народу буває трошки самотньо.
25. Зараз дуже не по собі. Хочеться все кинути, кудись сховатися.
26. З оточуючими зазвичай ладнає.
27. Всього важче боротися з самим собою.
28. Насторожує незаслужене доброзичливе ставлення оточуючих.
29. У душі - оптиміст, вірить у краще.
30. Людина неподатлива, вперта; таких називають важкими.
31. До людей критичний і судить їх, якщо вважає, що вони цього заслуговують.
32. Зазвичай відчуває себе не провідним, а веденим: йому не завжди вдається мислити і діяти самостійно.
33. Більшість з тих, хто його знає, добре до нього ставиться, любить його.
34. Іноді бувають такі думки, якими не хотілося б ні з ким ділитися.
35. Людина з привабливою зовнішністю.
36. Відчуває себе безпорадним, потребує когось, хто був би поруч.
37. Прийнявши рішення, слід йому.
38. Приймає, здавалося б, самостійні рішення, не може звільнитися від впливу інших людей.
39. Відчуває почуття провини, навіть коли звинувачувати себе наче не в чому.
40. Відчуває неприязнь до того, що його оточує.
41. Всім задоволений.
42. Вибитий з колії: не може зібратися, взяти себе в руки, організувати себе.
43. Відчуває млявість; все, що раніше хвилювало, стало раптом байдужим.
44. Урівноважений, спокійний.
45. Розлютившись, нерідко виходить з себе.
46. Часто відчуває себе скривдженим.
47. Людина поривчастий, нетерплячий, гарячий: не вистачає стриманості.
48. Буває, що пліткує.
49. Не дуже довіряє своїм почуттям: вони іноді підводять його.
50. Досить важко бути самим собою.
51. На першому місці розум, а не почуття: перш ніж що-небудь зробити, подумає.
52. Що відбувається з ним тлумачить на свій лад, здатний напридумувати зайвого. Словом - не від світу цього.
53. Людина, терпимий до людей, і приймає кожного таким, який він є.

54. Намагається не думати про свої проблеми.
55. Вважає себе цікавою людиною - привабливим як особистість, помітним.
56. Людина сором'язлива, легко тушується.
57. Обов'язково потрібно нагадувати, підштовхувати, щоб довів справу до кінця.
58. У душі відчуває перевагу над іншими.
59. Немає нічого, в чому б виразив себе, виявив свою індивідуальність, своє Я.
60. Боїться того, що подумають про нього інші.
61. Честолюбний, небайдужий до успіху, похвалу: у тому, що для нього істотно, намагається бути серед кращих.
62. Людина, у якої зараз багато гідно презирства.
63. Людина діяльна, енергійний, сповнений ініціатив.
64. Пасує перед труднощами і ситуаціями, які загрожують ускладненнями.
65. Себе просто недостатньо цінує.
66. За вдачею ватажок і вміє впливати на інших.
67. Відноситься до себе в цілому добре.
68. Людина наполеглива, напориста; йому завжди важливо наполягти на своєму.
69. Не любить, коли з ким-небудь псується стосунки, особливо - якщо розбіжності загрожують стати явними.
70. Подовгу не може прийняти рішення, а потім сумнівається в його правильності.
71. Перебуває в розгубленості; все сплуталося, все змішалось у нього.
72. Задоволений собою.
73. Невдачливий.
74. Людина приємна, що розташовує до себе.
75. Особою, може, і не дуже гарний, але може подобатися як людина, як особистість.
76. Зневажає осіб протилежної статі і не пов'язується з ними.
77. Коли потрібно щось зробити, охоплює страх; а раптом - не впораюся, а раптом - не вийде.
78. Легко, спокійно на душі, немає нічого, що сильно б турбувало.
79. Вміє наполегливо працювати.
80. Відчуває, що зростає, дорослішає: змінюється сам і ставлення до навколишнього світу.
81. Трапляється, що говорить про те, в чому зовсім не розбирається.
82. Завжди говорить тільки правду.
83. Стривожений, стурбований, напружений.
84. Щоб змусити хоч щось зробити, потрібно як слід наполягти, і тоді він поступиться.
85. Відчуває невпевненість у собі.
86. Обставини часто змушують захищати себе, виправдовуватися і обгрунтовувати свої вчинки.

87. Людина поступлива, податливий, м'який у відносинах з іншими.
 88. Людина тлумачний, любить міркувати.
 89. Інший раз любить похвалитися.
 90. Приймає рішення і тут же їх змінює; зневажає себе за безвілля, а зробити з собою нічого не може.
 91. Намагається покладатися на свої сили, не розраховує на чийсь допомогу.
 92. Ніколи не спізнюється.
 93. Відчуває відчуття скутості, внутрішньої несвободи.
 94. Виділяється серед інших.
 95. Не дуже надійний товариш, не в усьому можна покластися.
 96. У собі все ясно, себе добре розуміє.
 97. Комунікабельний, відкрита людина; легко сходиться з людьми.
 98. Сили і здібності цілком відповідають тим завданням, які доводиться вирішувати; з усім може впоратися.
 99. Себе не цінує: ніхто його всерйоз не сприймає; в кращому випадку до нього поблажливі, просто терплять.
 100. Турбується, що особи протилежної статі занадто займають думки.
 101. Всі свої звички вважає хорошими.

БЛАНК ДЛЯ ВІДПОВІДЕЙ

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
101									

Показники і ключі інтерпретації

«Адаптація» $A = \frac{a}{a+b} \cdot 100\%$	«Самоприяття» $S = \frac{a}{a+b} \cdot 100\%$
«Прияття других» $L = \frac{1,2a}{1,2a+b} \cdot 100\%$	«Емоціональна комфортність» $E = \frac{a}{a+b} \cdot 100\%$
«Інтернальність» $I = \frac{a}{a+1,4b} \cdot 100\%$	«Стремління к доминированию» $D = \frac{2a}{2a+b} \cdot 100\%$

Інтегральні показники

№	Показатели	Номера высказываний	Нормы
1	a Адаптивность	4,5,9,12,15,19,22,23,26,27, 29,33,35,37,41,44,47,51,53, 55,61,63,67,72,74,75,78,80, 88,91,94,96,97,98	(68-170) 68-136
	b Деадаптивность	2,6,7,13,16,18,25,28,32,36, 38,40,42,43,49,50,54,56,59, 60,62,64,69,71,73,76,77,83, 84, 86, 90, 95, 99, 100	(68-170) 68-136
2	a Лживость –	34,45,48,81,89	(18-45) 18-36
	b +	8,82,92,101	
3	a Приятие себя	33, 35, 55, 67, 72, 74, 75, 80, 88, 94,96	(22-52) 22-42
	b Неприятие себя	7,59,62,65,90,95,99	(14-35) 14-28
4	a Приятие других	9,14,22,26,53,97	(12-30) 12-24
	b Неприятие других	2,10,21,28,40,60,76	(14-35) 14-28
5	a Эмоциональный комфорт	23,29,30,41,44,47,78	(14-35) 14-28
	b Эмоциональный дискомфорт	6,42,43,49,50,83,85	(14-35) 14-28
6	a Внутренний контроль	4,5,11,12,19,27,37,51,63,68, 79,91,98,13	(26-65) 26-52
	b Внешний контроль	25,36,52,57,70,71,73,77	(18-45) 18-36
7	a Доминирование	58,61,66	(6-15) 6-12
	b Ведомость	16, 32, 38, 69, 84, 87	(12-30) 12-24
8	Эскапизм (уход от проблем)	17,18,54,64,86	(10-25) 10-20

Зона невизначеності в інтерпретації результатів по кожній шкалі для підлітків наводиться в дужках, для дорослих - без дужок. Результати «до» зони невизначеності інтерпретуються як надзвичайно низькі, а «після» найвищого показника в зоні невизначеності - як високі.

**ТЕСТ «СЕНСНОЖИТТЄВІ ОРІЄНТАЦІЇ» (МЕТОДИКА СЖО)
Д. А. ЛЕОНТЬЄВА**

Інструкція. Вам будуть запропоновані пари протилежних тверджень. Ваше завдання - вибрати одне з двох тверджень, яке, на вашу думку, більше відповідає дійсності, і відзначити одну з цифр 1, 2, 3, залежно від того, наскільки ви впевнені у виборі (або 0, якщо обидва твердження, на ваш погляд, однаково вірні).

1.	Зазвичай мені дуже нудно.	3210123	Зазвичай я сповнений енергії
2.	Життя здається мені завжди хвилюючим та захоплюючим	3210123	Життя здається мені абсолютно спокійним і рутинним
3.	У житті я не маю певних цілей та намірів.	3210123	У житті я маю дуже ясні цілі та наміри
4.	Моє життя видається мені вкрай безглуздим і безцільним.	3210123	Моє життя видається мені цілком осмисленим і цілеспрямованим.
5.	Кожен день здається мені завжди новим та несхожим на інші.	3210123	Кожен день здається мені схожим на всі інші.
6.	Коли я піду на пенсію, займусь цікавими речами, якими завжди мріяв зайнятися.	3210123	Коли я піду на пенсію, я намагатимусь не обтяжувати себе жодними турботами.
7.	Моє життя склалося саме так, як я мріяв.	3210123	Моє життя склалося зовсім не так, як я мріяв.
8.	Я не досяг успіхів у здійсненні своїх життєвих планів.	3210123	Я здійснив багато з того, що було заплановано мною.
9.	Моє життя порожнє і нецікаве.	3210123	Моє життя наповнене цікавими справами.

10.	Якби мені довелося підбивати сьогодні підсумок мого життя, то я б сказав, що воно було цілком осмисленим.	3210123	Якби мені довелося підбивати сьогодні підсумок мого життя, то я б сказав, що воно не мало сенсу.
11.	Якби я міг обирати, то я побудував би своє життя зовсім інакше.	3210123	Якби я міг вибирати, то прожив би життя ще раз так само, як живу зараз.
12.	Коли я дивлюся на навколишній світ, він часто приводить мене в розгубленість і занепокоєння.	3210123	Коли я дивлюся на навколишній світ, він зовсім не викликає у мене занепокоєння і розгубленості.
13.	Я людина дуже обов'язкова.	3210123	Я людина зовсім не обов'язкова.
14.	Я вважаю, що людина має можливість здійснити свій життєвий вибір за власним бажанням.	3210123	Я вважаю, що людина позбавлена можливості вибирати через вплив природних здібностей та обставин
15.	Я безперечно можу назвати себе цілеспрямованою людиною.	3210123	Я не можу назвати себе цілеспрямованою людиною.
16.	У житті я ще не знайшов свого покликання та ясних цілей.	3210123	У житті я знайшов своє покликання та цілі.
17.	Мої життєві погляди ще не визначились.	3210123	Мої життєві погляди цілком визначились.
18.	Я вважаю, що мені вдалося знайти покликання та цікаві цілі у житті.	3210123	Я навряд чи здатний знайти покликання та цікаві цілі в житті.
19.	Моє життя в моїх руках, і я сам керую нею.	3210123	Моє життя не підвладне мені, і вона керується зовнішніми подіями.
20.	Мої повсякденні справи приносять мені задоволення та задоволення.	3210123	Мої повсякденні справи приносять мені суцільні неприємності та переживання.